
POROČILA O KNJIGAH IN DOGODKIH BOOK REVIEWS AND REPORTS

Najnovejše zgoščenke slovenske ljudske glasbene in plesne ustvarjalnosti iz arhivov Glasbenonarodopisnega inštituta

Drago Kunej in Marko Terseglav, *Bog daj dobro leto. Ljudska pesemska dediščina Adlešičev* = *May God grant you a good year: Folksong heritage from Adlešiči*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, cop. 2011. 1 CD (61 min, 52 sek), stereo (Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta).

Mojca Kovačič, *Pritrkavanje = Bell chiming*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, p, cop. 2011. 1 CD (62 min, 15 sek), stereo (Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta).

Drago Kunej in Rebeka Kunej, *Slovenske ljudske plesne viže, Prekmurje in Porabje = Slovene folk dance music, Prekmurje and the Raba Valley*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, cop. 2011. 1 CD (51 min, 15 sek), stereo (Iz arhiva Glasbenonarodopisnega inštituta).

Tri nove zgoščenke, ki jih v letu 2011 izdal Glasbenonarodopisni inštitut (GNI) ZRC SAZU, prinašajo tri različne pristope glede na njihove geografske omejitve ter predstavljeno ustvarjalno dejavnost. Prva se nanaša na manjši kraj (Adlešiči v Beli Krajini) ter na tamkajšnje pevsko izročilo, druga na dve slovenski pokrajini, Prekmurje in Porabje, in njuni plesni tradiciji, tretja pa na širše slovensko etnično področje, Slovenijo z Rezijo, ter na poseben inštrumentalni pojav, pritrkavanje, poznano na tem območju. Vse tri zgoščenke prinašajo gradivo, ki ima samo po sebi nespodbitno estetsko, zgodovinsko in znanstveno vrednost, izbor in razvrstitev pa odsevata na eni strani rezidualno zgodovinsko, geografsko in institucionalno (nacionalno) pogojeno ideološko in metodološko usmeritev GNI, po drugi pa mestoma novo porajajoče se težnje posamičnih raziskovalcev, da bi presegli omenjeni okvir (prim. Williams 2005: 229–248).¹

Kakor uvodoma nakaže Marko Terseglav, pisec spremne besede in poleg Draga Kuneja avtor izbora posnetkov, so izhodiščna merila za pripravo zgoščenke *Bog daj dobro leto. Ljudska pesemska dediščina Adlešičev* z geografsko omejitvijo na kraj Adlešiči tri: tamkajšnje dolgoletno ohranjanje pevskega izročila, ki traja še danes, »izvrstno adlešičko narodopisno bogastvo« ter zgodovinski pomen Adlešičev za zgodovino snemanja ljudske glasbe v Sloveniji. Iz poslušanja zgoščenke in branja spremne besede pa imam kot poslušalec občutek, da so vsa tri merila, ki so že v izhodišču določena precej ohlapno, posledično tudi v celoti neizpolnjena ter da zgoščenci manjka trdno in poenoteno izhodišče, ki bi osmislilo izdajateljski projekt. Če Terseglav na prvem mestu govori o izročilu, ki se v Adlešičih ohranja še danes, zgoščenska tega ne prikaže,

¹ Razkorak med starejšimi in novo porajajočimi prizadevanji GNI je viden v samem poimenovanju inštituta, ki se doma naslavlja kot *Glasbenonarodopisni inštitut*, za tujce (in mednarodno strokovno javnost) pa s sodobnejšim poimenovanjem *Institute of Ethnomusicology*.

saj so zadnji izbrani posnetki na njej iz leta 1987. Glede na drugi kriterij, »narodopisno bogastvo« Adlešičev, predstavljeno na zgoščenci, je – razen nekaterih ikoničnih primerov, ki so že dolgo poznani v slovenski glasbeni folklori in tudi že zapisani na različnih nosilcih zvoka (npr. kresovanje in jurjevsko koledovanje) –, precej (sicer po svoje povsem zanimivih) pesmi (npr. št. 6, 7, 9, 23, 24, 26), katerih razlogi za uvrstitev pa so iz stališča treh izhodiščnih meril, ki bi naj poenotili izbor, neupravičeni ali pa v knjižici vsaj nepojasnjeni. Poleg tega so na zgoščenci pesmi, ki so splošno belokranjske (št. 3, 14, 15, 17, 19, 20, 23, 26, 27), o čemer govorijo tudi spremne opombe, in se razen v izvedbi ne nanašajo posebej na Adlešiče (ali pa to v knjižici ni posebej pojasnjeno). Glede na zadnje merilo, zgodovinski pomen posnetkov, sta na zgoščenci le dva od osemintridesetih posnetkov, ki jih je na voščene valje v Adlešičih leta 1914 posnel dr. Juro Adlešič, in trije izmed prvih posnetkov GNI (na magnetofonski trak) iz leta 1955, ki so bili prav tako posneti v Adlešičih. Zgoščenska torej nima neke trdne osnove.

Izbor je narekovala tudi oblikovna raznovrstnost pesmi, posnetih v Adlešičih, ki so obredne, pripovedne, ljubezenske, pivske, ter po ena plesna, nabožna, obsmrtna in domoljubna; so pa na zgoščenci razvrščene zaporedno, ne po togih oblikovnih in tematskih značilnostih, temveč po estetskih merilih.

Omejitev na manjši kraj, v tem primeru na Adlešiče, je za raziskovalce lahko prednost (metoda je zgodovinsko primarni pristop v antropologiji in etnomuzikologiji glasbenih kultur), ki se tako lahko osredinijo na temeljit prikaz glasbenega življenja manjše skupnosti in posledično poudarijo tamkajšnje družbene in kulturne značilnosti (idealno skoz neko teoretsko prizmo), ki presejajo skoz glasbeno dejavnost. Pričujoča zgoščenska te priložnosti ne izrabi, saj se predvsem osredinja na glasbene, tekstovne in zgodovinske podatke o samih pesmih, se pa povsem izogne prikazu kraja, ljudi, družin, posamičnih hiš ter glasbeni povezanosti Adlešičev s sosednjimi kraji. V tem primeru metodologija sledi ideološki ciljni usmerjenosti inštituta, ki je primarno pozoren na produkt, »narodopisno bogastvo«, in estetizirano preteklost, pri tem pa zapostavlja proces, kompleksnosti in protislovja kulturnega življenja ter politično sedanost (zato lahko npr. v raziskavah GNI najdemo pretekle uskoške tradicije, ne pa sodobnih družbenih in kulturnih priseljskih procesov).

Na podobne vsebinske, vrednostne in metodološke okvire GNI po svoje kažeta, do določene mere pa jih tudi presegata, drugi dve zgoščenci oziroma njuni avtorji. Avtorica zgoščence *Pritrkavanje*, Mojca Kovačič, ki je tudi doktorirala na to temo (Kovačič 2009a), presega okvir dosedanje raziskovalne dejavnosti GNI na tem področju, kar se kaže tudi na pričujoči zgoščenci. Na prvem mestu ovrže tezo, z izborom posnetkov na zgoščenci sicer to zgolj naznači, da je pritrkavanje (zgolj) slovenska posebnost, saj podobne načine igranja na zvonove poznajo tudi drugi evropski narodi (Kovačič 2009b), vendar hkrati ugotavlja, da so Slovenci na tem področju z vrsto društev, tekmovanj, srečanj in izobraževalnih dejavnosti verjetno najbolj organizirani. V primerjavi s prvo zvočno izdajo posnetkov pritrkavanja v Sloveniji (Strajnar 1985), ki jo je pripravil Julijan Strajnar, tudi sodelavec GNI, prinaša ta izdaja nove posnetke, ki jih je na terenu posnela avtorica, in tako kronološko dopolnjuje starejšo izdajo. Poleg tega se Kovačičeva na zgoščenci ne omeji le na »tradicionalne« oblike pritrkavanja, kakor je bilo to pri prvi izdaji, temveč predstavi tudi mlade tekmovalce in nove viže in tako ponudi celovitejši pregled pritrkovalske dejavnosti. Na podoben način kakor pri prvi izdaji pa predstavi glasbeno raznovrstnost in raznovrstnost načinov pritrkavanja po različnih krajih in pokrajinah Slovenije

in v zamejstvu, le da z izčrpnimi razlagami in pojasnili v spremni besedi. Obe izdaji vsaka po svoje prinašata po nekaj zanimivih posnetkov, ki jih na drugi ni. V izboru Kovačičeve so to posnetki manjših improvizacij (4), samostojno pritrkavanje na tri zvonove (15), izredno melodična izvedba napeva ljudske pesmi »Abraham ima sedem sinov« (18), »lovljenje kemblja« (22), »krožno« pritrkavanje (23) ter primer z ritmičnim vzorcem »konjskega topota« (27). Avtorica poudari tudi dejstvo, da so v tradicionalno moški dejavnosti pritrkavanja v Sloveniji vse bolj navzoče tudi (mlajše) ženske, kar v knjižici ponazori s fotografijo, vendar pa na posnetkih ni takšnega primera.

Soavtorica zgoščenke in avtorica spremnega besedila na tretji zgoščenki, *Slovenske ljudske plesne viže. Prekmurje in Porabje*, Rebeka Kunej, se v uvodni besedi na prvem mestu usmeri k popravljanju napak sodelavcev GNI in drugih raziskovalcev na prekmurskem in porabskem območju pri raziskovanju in snemanju plesno-glasbene zapuščine. Kunejeva poudarja, da so bili v preteklosti preveč pozorni le na določene kraje in določene glasbeno-plesne oblike in so s tem ustvarili pomanjkljivo (in stereotipno) podobo področja ter posledično tudi pomanjkljiv arhiv posnetkov, iz katerega s soavtorjem Dragom Kunejem črpata posnetke za pričujočo zgoščenko. Obenem obžaluje, da se sodelavci GNI v preteklosti niso posvečali manjšinam (to ne velja le za vzhodno Slovenijo, temveč v veliki meri še danes za vse področje njihovega delovanja), in tako ne more predstaviti večkulturne pisanosti omenjenega področja. Kljub zgodovinsko pogojenim omejitvam skušata avtorja predstaviti celovitejšo podobo, upošteva plesne oblike in zastopanost krajev, ter tudi z vključitvijo dveh madžarskih plesov, ki so jih med svoje vključili in prilagodili slovenski ljudje v Prekmurju in Porabju. Na zgoščenki je tudi nekaj ustnih pripovedi in opisov plesov ter zapetih plesnih melodij in parafraz, kar popestri zvočno in vsebinsko podobo, in nekaj primerov inštrumentalne igre, petja in plesa, posnetih v kontekstu izvedbe, predvsem s posnetki iz poroke v Odrancih leta 1964. Poleg raznovrstnega plesnega izročila in viž iz Prekmurja in Porabja so na zgoščenki tudi različni zgodovinski arhivski posnetki Kociprove bande in Tria Baranja. Pri tem pa je treba tudi omeniti, da je v izboru le en novejši posnetek (iz leta 1999). Zgoščenska zvočno dopolnjuje knjigo *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem: Prekmurje in Porabje* (Ramovš 1996). Namenjena je strokovni javnosti in predvsem folklornim skupinam in posameznikom, ki se želijo učiti slovenskih ljudskih plesov omenjenega področja. Obenem pa avtorja zgoščenke želita popraviti vtis o »zvočnosti plesnih viž Prekmurja ...«, ki jo danes ponuja popularna glasba, iščoča navdih v ljudski glasbi tega območja.

Vse tri zgoščenke prinašajo posnetke, ki jih vsekakor priporočam za poslušanje. Vendar pa kljub zelo dobrodošlim prizadevanjem (mlajših) raziskovalcev in avtorjev, da bi presegli metodološke in ideološke značilnosti institucije, zgoščenke v svoji paradigmatiki usmerjenosti še vedno sledijo poglavitnim in vnaprej postavljenim (rezidualnim) usmeritvam GNI. Te so metodološko in ideološko večinoma omejene na promoviranje in dopolnjevanje slovenske narodnostne identitetne politike, ne pa npr. na njeno prepraševanje v različnih oblikah glasbene in (lastne) raziskovalne dejavnosti (gl. tudi »kratko zgodovino« in »poslanstvo«, posamične projekte in druge publikacije GNI na strani <http://gni.zrc-sazu.si> ter jih primerjaj s sosednjimi in drugimi evropskimi podobnimi ustanovami), in s tem skoraj na izključno raziskovalno omejenost GNI na zgolj slovenske tradicije (z občasnimi in obrobni izjemami, ki zgolj potrjujejo pravilo).

LITERATURA

Kovačič, Mojca

2009a *Pritrkavanje. Etnomuzikološka fenomenologija pojava in njegova vključenost v slovenski in evropski prostor. Disertacija*. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.

2009b Pritrkavanje. Nacionalna posebnost ali umišljena tradicija? *Traditiones* 38 (1): 287–307 (DOI: 10.3986/Traditio2009380119).

Ramovš, Mirko

1996 *Polka je ukazana. Plesno izročilo na Slovenskem. Prekmurje in Porabje*. Ljubljana: Kres.

Strajnar, Julijan

1985 *Pritrkavanje*. Ljubljana: Helidon; Maribor: Obzorja.

Williams, Raymond

2005 *Navadna kultura. Izbrani spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.

David Verbuč

Marija Stanonik, *Folkloristični portreti iz treh stoletij. Od baroka do moderne*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012. – 424 str., ilustr.

Knjiga prinaša 18 portretov zbiralcev slovstvene folklorne iz treh stoletij: Janez Vajkard Valvasor (1641–1693), Janez Svetokriški (1648–1741), Marko Pohlin (1735–1801), Urban Jarnik (1784–1844), Peter Danjko (1787–1873), Anton M. Slomšek (1800–1862), Matevž Ravnikar - Poženčan (1802–1864), Anton Murko (1809–1871), Stanko Vraz (1810–1851), Emil Korytko (1813–1839), Janez Trdina (1830–1905), Matija Valjavec (1831–1897), Viljem Urbas (1831–1900), Gregor Krek (1840–1905), Stanislav Škrabec (1844–1918), Gašper Križnik (1848–1904), Simon Rutar (1851–1903), Karel Štrekelj (1859–1912).

Večina razprav je bila že objavljenih na drugih mestih, novost v knjigi pa so poglavja o Emilu Korytku, Marku Pohlinu in Simonu Rutarju. Vendar gre poudariti, da je bilo snovanje portretov dolgoročni del raziskav avtorice in tudi Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, zato se je uresničevalo v dolgih presledkih. Avtorica se je namreč ob snovanju slovstvene folkloristike kot vede ob teoretičnih vprašanjih veliko posvečala tudi zgodovini nastajanja in razvoja vede, tako terenskega dela kakor raziskav. Ne glede na ponovitev nekaterih objav je izrednega pomena, da imamo kot nadaljevanje in dopolnilo monografiji iste avtorice *Zgodovina slovenske slovstvene folklorne* (Ljubljana: Slovenska matica, 2009) pričujočo knjigo, v kateri so zbrani portreti vseh pomembnejših zbiralcev slovstvene folklorne do moderne.

V knjigi predstavljeni močje so bili izredno širokega obzora in z različnimi poklicnimi in življenjskimi potmi: od duhovnikov, učiteljev do čevljarja/trgovca, vse pa je pri zbiranju slovstvenofolklorne gradiva gnala predvsem strast do izročila, ki prehaja iz roda v rod. Pri vsakem so podani osnovni podatki o njegovem življenju, nato stališče do jezika in prispevek pri zbiranju in obravnavanju slovstvene folklorne. Pri posamičnih zvrsteh (folklorni obrazci, folklorno pesništvo in folklorno pripovedništvo) so jasno razvidna glavna zanimanja posameznika, poudarki in

tudi dosedanje raziskave zapuščin gradiva. Kjer je bilo mogoče, je avtorica dodala tudi poglavja o prispevkih k študiju tekture in konteksta. Pri vseh so obravnavane tudi terminološke rabe in zadrege, kar nazorno kaže na razvoj terminologije v folkloristiki in na trud zbiralcev po uveljavitvi in ustalitvi poimenovanj žanrov.

Vsi predstavljeni avtorji so delovali na terenu (zbirali so slovstveno folkloro, pa tudi drugo folklorno in celo etnološko gradivo). V večini so se tudi študijsko ukvarjali z njim; če ne drugače pri dilemah o metodah zbiranja in ob zapisovanju govora. Pri takih dilemah in sploh tudi pri zbiranju gradiva so medsebojno sodelovali (Škrabec, Krek, Štrekelj), nekateri so gradivo pošiljali tudi v tujino (npr. Gašper Križnik Baudouinu de Courtenayu v Rusijo, Stanko Vraz v Zagreb itn.). Bili pa so tudi pisci nekaj sintetičnih prispevkov, ki so temeljili na zbranem gradivu (Viljem Urbas, Simon Rutar, Gregor Krek).

Prvi je portret Janeza Vajkarda Valvazorja, po poklicu vojaka, ki je zapisoval v nemščini. V njegovih terenskih zapisih in v pisanju o slovenskem prostoru je namreč precej slovstvene folklore; od vseh žanrov je največ povedk (čez 100), med njimi največ razlagalnih o slovenskih krajih.

Janez Svetokriški je bil duhovnik. Slovstvenofolklorno gradivo je iz njegovih pridig; to so frazemi in pregovori, pesmi in različni folklorni motivi (petje zlate ptice), vraževerje, ki ga graja. Opus Svetokriškega je predvsem izhodišče za vse vrste folklore in zgodovinsko etnologijo, predvsem iz vidika socialne kulture, pa tudi prehrane.

Marko Pohlin je bil prav tako duhovnik in tudi po avtoričinem mnenju velja za prvega slovenskega folklorista – predvsem, ker je v slovnici začel z apologetičnim vidikom na péto folkloro in po njegovi zaslugi naj bi nastala njena prva slovenska zbirka (J. Zakotnik). Upošteval je tudi prozo in omenil nekatera bajčna bitja iz slovenskega pripovednega izročila. Pozoren pa je bil tudi na folklorne uganke in pregovore, s čimer je dajal zgled F. Miheliču pri snovanju prve zbirke slovenskih pregovorov, ki je, žal, izgubljena.

Urban Jarnik je bil duhovnik, vendar so ga stiki z Janezom N. Primicem navdušili za filologijo in slovstveno folkloristiko. Folklorno motiviko in imena bajčnih bitij je uporabil pri pisanju pesmi. Precej se je ustavljal pri mitologiji, pri čemer je iskal zveze z antično mitologijo, velikokrat pa so njegove razlage imen ostale pri t. i. ljudski etimologiji. Sloves znanstvenega folklorista mu je pripisan zaradi poskusov opredelitve nekaterih slovenskih mitičnih bitij.

Peter Danjko – duhovnik – se je posvečal Štajerski. Pregovore je uporabil za ponazoritev v svoji slovnici, drugače pa je bil predvsem naklonjen zbiranju folklornih pesmi (z melodijami); te je vključil tudi Štrekelj v svojo zbirko.

Duhovnik je bil tudi Anton M. Slomšek. Poudarjal je, da je jezik treba spoštovati in se je za to zavzemal v pridigah pa tudi drugih delih (npr. *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*); skušal je premagovati splošno zaostalost in vzgajati jezikovno in narodno zavest. To izraža tudi njegov slog pisanja, saj v njem mrgoli frazemov in pregovorov. Slomšek je pri slovstveni folklori cenil predvsem njen didaktični vidik, uvere pa je sistematično zavračal.

Tudi Matevž Ravnikar - Poženčan je bil duhovnik in velja za prvega zapisovalca pravljic in povedk za odrasle v slovenščini. Imel pa je tudi precejšnjo zbirko folklornih pesmi (v njegovi zapuščini naj bi jih bilo največ v primerjavi z njegovimi sodobniki, vse pa naj bi jih bil izročil Emilu Korytku), zbirka folklornih obrazcev v njegovi zapuščini pa še ni raziskana: verjetno je v Poženčanovem arhivu tudi nekaj krajših oblik slovstvene folklore, vendar bi bilo treba to potrditi s pregledom gradiva in raziskavo.

Duhovnik Anton Murko je imel bogato zbirko folklornih obrazcev, posvečal pa se je tudi študiju mitologije. Precej frazemov in pregovorov je vključil v *Slovensko-nemški* in *Nemško-slovenski slovar*, v slovarjih pa je upošteval nekatere ključne termine in imena bajčnih bitij.

Stanko Vraz je podpiral uvedbo ilirščine, zato je tudi veliko njegovega gradiva zapisanega v ilirščini. Njegova ostalina je zelo obsežna in bogata. Slovenske pesmi je estetsko cenil. V Zagrebu je leta 1839 izdal *Narodne pesni ilirske*, v katerih je zbranih veliko slovenskih pesmi za različne priložnosti. Pri Vrazu je imela avtorica možnost povzeti tudi njegove terenske izkušnje, saj je pisal terenska poročila.

Emil Korytko je bil politični pregnanec s Poljske, prav zato je njegova strast do slovenske slovstvene folklore toliko bolj občudovanja vredna. Na terenu se je spopadal s tujim okoljem in tujim jezikom, njegovi terenski zapiski so v poljščini in nemščini. Med prisilnim bivanjem v Sloveniji je pripravil velikopotezni načrt za knjigo o duhovni kulturi slovenskega naroda in o tem objavil članke v *Illirisches Blatt* in *Ost und West* s prošnjo, da bi mu pošiljali gradivo za knjigo. Korytkove terenske izkušnje je avtorica povzela iz njegove korespondence. Umril je mlad, pri 26 letih; tako je bilo njegovo dveletno terensko zbiranje zgodb, pesmi, šeg, noš idr. prezgodaj prekinjeno.

V poglavju o Janezu Trdini avtorica opredeli termin slovstveni folklorizem, saj je za Trdino značilno, da je zgodbe spreminjal po estetskih merilih. Ob tem je poudarjeno vprašanje, koliko je Trdina prevzemal motiviko iz drugih delov Slovenije in sam na novo sestavljal zgodbe.

Matija Valjavec je študiral klasično in slovansko filologijo in je eden najpomembnejših zbiralcev slovenske folklore v Sloveniji in v kajkavskem delu Hrvaške, saj njegova delovna načela na terenu še danes vzdržijo strokovno kritiko; pesmi je začel zbirati že kot študent. Sodobna literarna zgodovina mu priznava, da je v obdobju »folklorizirajočega realizma« utemeljil folklorno epiko, folklornih obrazcev pa v njegovem gradivu ni.

Viljem Urbas je delal kot učitelj nemščine, francoščine in slovenščine in je bil prvi raziskovalec slovenskih pregovorov. Urbas sicer ni bil zbiralec z obsežno zbirko gradiva, temveč se je slovstveni folklori posvečal predvsem raziskovalno, med žanri pa pregovorom, uveram in pripovedim, pa tudi splošnim etnološkim opisom in zemljepisnim temam.

Gregor Krek je študiral klasično filologijo in je bil prvi profesor za slovansko mitologijo v Gradcu. Bil je zelo dejaven terenski zbiralec folklornega gradiva, hkrati pa je spodbujal sošolce, naj v domačih vaseh zapisujejo zgodbe in drugo folklorno gradivo. Tudi na strokovnem področju je njegov prispevek precejšniji. Veliko se je posvečal tudi mitologiji in je vztrajal pri t. i. mitološki teoriji (metodološko naj bi bil daljni prednik mitološke šole). Na graški univerzi je ustanovil slovansko stolico in z njim je začela v Gradcu delovati slavistika v modernem pomenu besede.

Stanislav Škrabec – duhovnik – je na zapisovanje folklornih pesmi gledal predvsem z narečjeslovnega vidika, vendar je bil kritičen do vseh pesmi, ki mu niso duhovno in estetsko ustrezale. Prepesnitve folklornih pesmi je pojasnil s težnjami v takratnem času; tudi v Nemčiji se je dogajalo podobno. Predvsem pa si je prizadeval za pravopisno in pravorečno reformo.

Gašper Križnik je bil po poklicu sprva čevljar, nato trgovec, ob tem pa je zavzeto zbiral folklorno gradivo. Pošiljal ga je v Zagreb (v Društvo za jugoslovansko zgodovino), Baltazarju Bogišiću (vprašanja o šegah) in J. B. de Courtenayu (z njim si je dopisoval in mu pošiljal svoje zapise kot gradivo za študij slovanskega jezikoslovja ter z upanjem na objavo), tudi drugače je sodeloval z zagrebškimi raziskovalci. Zdi se, da je svoje poslanstvo našel v filologiji. Zapisal je

čez 200 enot (večina proznih žanrov). Bolj so ga cenili na tujem (v Rusiji, Zagrebu, Celovcu) kakor doma, kar je razvidno iz zavrnitev Križnikovih prošenj po objavi gradiva.

Simon Rutar je bil profesor zemljepisa in zgodovine. Povečal se je predvsem zbiranju folklornih pesmi, pa tudi pripovedi in nekaj folklornih obrazcev je najti, napisal je nekaj razprav o folklornih pesmih in povedkah. Zanimal se je tudi za tekoče prispevke iz antropologije.

Karel Štrekelj je eden velikih graških slavistov in eden najvidnejših, predvsem po obsežnem opusu pa tudi najuspešnejših folkloristov v Sloveniji, saj je s svojo akcijo zbiranja »narodnega blaga« prispeval zavidljivo zbirko in primerno ovrednotenje folklornega gradiva. Sodeloval je tudi z J. B. de Courtenayem, zbral je dela drugih zbiralcev in objavil slovitno zbirko *Slovenske narodne pesmi*. Z navodili zbiralcem je postavil temelje terenskega dela. Nekatera njegova izhodišča veljajo še danes: da zapisovalec zapiše vse to in samo to, kar se mu pripoveduje ali poje, da ničesar ne prenareja, dodaja ali izpušča, da kolikor mogoče uporablja tudi tiste besedne besede in oblike, v katerih se mu pripoveduje, da pri narečju posebne glasove zaznamuje s posebnimi znamenji, da pazi na naglas in zaznamuje vsak naglašeni zlog. Zaradi prezgodnje smrti je bilo njegovo prekinjeno, vendar so ga nadaljevali drugi.

Portreti folkloristov kažejo na željo po ohranjanju in raziskovanju slovenske slovstvene folklorne in razvoja folkloristike v Sloveniji. S svojimi prizadevanji so dali slovstveni folklori tako potrebno vrednost: pridigarji so jo v zapisanih pridigah ohranjali (tudi žanre, ki so jih želeli iztrebiti), zbiralci pa so slovstveno folkloro v zapisih, ki ustrezajo današnjim merilom ali pa tudi ne, in jo raziskovali iz različnih vidikov. Vsi zapisi kažejo na takratno miselnost slovenskega kulturnega prostora. Obravnava teh po izobrazbi in profilu različnih ljudi, a po zanosu do slovstvene folklorne tako rekoč enakih, je neprecenljivo delo, ki daje vrednost tako vedi kot vsakemu posamezniku, hkrati pa se odpirajo nova vprašanja, na katera avtorica s svojim delom opozarja in opogumlja za razrešitev v prihodnjih raziskavah.

Saša Babič

Sabina Pugelj, *Vile bile*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2012. – 607 str.

Konec prejšnjega leta je kot 41. knjiga v zbirki *Glasovi* izšla knjiga *Vile bile*. Avtorica je arheologinja Sabina Pugelj, ki je ob svoji diplomski nalogi zbrala zgodbe v dolini Reke med Ilirsko Bistrico do Zabič in Hrušice, nato pa je zgodbe s pomočjo Marije Stanonik uredila za objavo. Zgodbe sledijo uvodni besedi strokovne urednice Marije Stanonik in Sabine Pugelj, sam uvod pa tvorijo tri zgodbe, ki kažejo na kontekst in odnos do pripovedovanja. Zgodbe – gre za kar 861 enot – so razdeljene v devet poglavij: pravljice (teh je najmanj), bajčne povedke, strašljive povedke, legendne povedke, razlagalne povedke, zgodovinske povedke, etnološke povedke, socialne povedke in šaljive povedke. Vsako poglavje uvaja uganka, ki jo je avtorica dobila od istih pripovedovalcev kot zgodbe. Sledi slovarček narečnih besed in besednih zvez, nato pa opis jelšanskega in bistriškega govora, ki ga je pripravila Marija Tončič Štrancar. Gre za neprecenljiv dodatek knjigi, saj so zgodbe napisane v narečju, zato bralec večkrat poseže po slovarčku, sam opis narečja pa olajša branje. Na koncu so navedeni pripovedovalci s pripadajočimi številkami folklornih pripovedi ter povzetka v nemščini in angleščini.

Knjiga zapolnjuje vrzel, ki je ostala na tem območju po izidu knjige *Düša na bicikli* (Glasovi 27, 2003) in *Frk čez drn-frk čez trn* (Glasovi 30, 2005). Gre za še eno izredno pomembno delo, saj nam takšne zbirke ohranjajo zgodbe, ki izginjajo iz naših življenj, ohranjajo vedenje starejših generacij, orisujejo njihovo življenje. Zgodbe dodatno vrednost dobijo z zapisom v narečju, pri čemer zapis ohranja naglas in besedišče. Knjiga je nedvomno neprecenljiva za vse tiste, ki jih zanimajo pripovedništvo, zgodovina in etnologija tega območja, in za ohranjanje kulturne dediščine v ilirskobistriškem prostoru.

Saša Babič

Književna životinja. Kulturni bestiarij – II. dio. Ur. Suzana Marjanič in Antonija Zaradija Kiš. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2012. – 1143 str., ilustr.

Inštitut za etnologijo in folkloristiko iz Zagreba je v okviru raziskovalnega projekta »Kulturna animalistika. Književni, folkloristički, etnološki i kulturno antropološki pristup« leta 2012 izdal drugo knjigo o tej tematiki. Kakor pove že naslov, sta urednici Suzana Marjanič in Antonija Zaradija Kiš uredili nadaljevanje *Kulturnega bestiarija* iz leta 2007, ki je zaoral ledino za raziskave kulturne animalistike. *Književna životinja*, ki obsega več kot 1100 strani in združuje 48 prispevkov, ostaja zvesta obravnavi živali v najrazličnejših kontekstih in različnim kulturno-animalističnim pristopom, ki so bili predstavljeni že v *Kulturnem bestiariju*. Uvod monografije *Književna životinja* na kratko predstavi širši okvir raziskav kulturne in literarne animalistike in različne šole, ki so se postopoma razvijale od 70. let prejšnjega stoletja. Pomembno je, da so spremenile naš način dojemanja živali in opozorile na njihovo vlogo v načinu življenja ljudi. Urednici zato omenjata tudi temeljno literaturo, po kateri lahko posežejo vsi, ki bi se radi lotili raziskovanja pomenov živali v življenju ljudi. Na ta način bralcu hkrati predstavi številne teoretske okvire v svetovnem merilu, v katerih so premišljali avtorji in avtorice zbranih prispevkov.

Že v prvi knjigi so nekateri avtorji med biblijskimi živalmi, folklornim izročilom in animalističnim ekofeminizmom obravnavali motive živali v literarnih delih, vendar pa šele *Književna životinja* seže v jedro problematike, saj ji je v celoti posvečena. Knjiga je vsebinsko razdeljena na osem poglavij, ki si sledijo po literarno-zgodovinskem kriteriju, in sicer od najstarejših virov in folklornega izročila, srednjeveške in renesančne književnosti, do sodobne književnosti, med drugim znanstvene fantastike, otroške literature in filozofije oziroma zooetike. Najobsežnejši poglavji sta prvo, ki obravnava mitološko oziroma folklorno izročilo z različnih delov sveta, ter zadnje poglavje »Življenje živali skozi književnost«, ki obravnava pojavljanje posamičnih živali, od čebele do mačke in krave, v literarnih delih.

Vsebinsko poleg barvnih fotografij, ki so jih prispevali avtorice in avtorji prispevkov, domiselno dopolnjujejo podobe iz dveh bestiarijev. Na začetku vsakega prispevka bralčevo pozornost pritegnejo poznani navedki, iz Biblije ali od znanih ljudi, ki so vsebinsko povezani s poglavjem. To ustvari vtis premišljene povezanosti prispevkov v smiselne celote, ki druga drugo dopolnjujejo.

Književna životinja je nastala v izredno kakovostnem in dragocenem sodelovanju mednarodne zasedbe, med uveljavljenimi strokovnjaki in mlajšimi kolegi. Avtorice in avtorji so iz Hrvaške, Slovenije, Ukrajine, Velike Britanije, Avstrije, Srbije, Bolgarije, Francije, Kanade, Poljske in Belgije. Monografija je izredno barvita in pestra, tako na oblikovni kot na vsebinski

ravni, in k temu prispevata predvsem mednarodnost in interdisciplinarnost prispevkov. Želja po večji angažiranosti humanistike pri raziskovanju razmerja med ljudmi in živalmi, ki sta jo urednici zapisali v uvodu, se je z delom *Književna životinja* v veliki meri že uresničila. Raznovrstni zorni koti, iz katerih se avtorji lotevajo analize pomena živali v različnih kulturah, omogočajo izredno zanimive interpretacije in spodbujajo ponovni premislek o človeškem dojemanju živali. Prispevki jasno pokažejo, da se je človek že od nekdaj razumel v primerjavah z živalskim svetom, in to ne glede na to, ali je o tem pripovedoval zgodbe, slikal živalske motive ali o njih pisal pesmi. Živalim so (bile) pogosto pripisane osebnostne poteze ljudi, živali so veljale za pomočnike pri čaranju in čarovništvu, živali so v zgodovini predstavljale simbole itn.

Književna životinja. Kulturni bestiarij – II. dio je izredno kakovostno, bogato in izčrpno delo, ki zapolnjuje opazno vrzel v raziskovanju razmerij med človekom in živaljo, tako na Hrvaškem kakor pri nas. Z izdajo v angleškem jeziku bi bila monografija nedvomno še odmevnejša in odlično sprejeta tudi v širši mednarodni skupnosti.

Simona Klaus

Mariam M. Kerimova, *Žizn', otdannaja nauke. Sem'ja etnografov Haruzinyh. Iz istorii rossijskoj etnografii (1880–1930-e gody)*. Moskva: Vostočnaja literatura, 2011 (759 str., ilustr.).

V letu 2011 je izšla knjiga o družini Haruzin – družini, ki ima še danes izreden pomen za ruski znanstveni svet. Gre za prvo delo, ki raziskovanje etnoloških vsebin treh bratov in sestre postavlja v kontekst takratnega časa in ruske družbe ter z vsem spoštovanjem obravnava ves njihov raziskovalni opus. M. M. Kerimova je s tem delom rekonstruirala pomen družine Haruzin za rusko in tudi evropsko etnologijo.

Pričujoče delo je znanstvena biografija štirih sorojencev, ki so se vsi raziskovalno posvetili etnologiji. Pri tem so obravnavani tako njihovo otroštvo, medsebojni odnosi in zasebno življenje (vključno z osebnimi nazori in stališči, prijateljevanji itn.) kot tudi njihove poklicne poti: študijska leta, posvečanje etnologiji, obravnava objavljenih del. V knjigi je podan podroben vsebinski in strokovno-kritični pregled knjig, člankov in drugih prispevkov vseh štirih, predstavljeno je njihovo delovanje v društvih, revijah in na univerzah. Povzetki objavljenih del so izredno podrobni, tako da je bralec natančno seznanjen z njihovimi interesi in raziskovalnimi poudarki. Skupna raziskovalna točka vseh štirih je bila tipologija in transformacija bivališč pri različnih narodih, vsi pa so tudi dobro sodelovali z osrednjimi in obrobni ruskimi muzeji.

Knjiga se začne s splošnejšim uvodom o družini in takratnih družbenih, umetniških in znanstvenih razmerah v Rusiji, nato pa so naslednja poglavja namenjena vsakemu članu družine posebej: prvo Mihailu Nikolajeviču Haruzinu, drugo Nikolaju Nikolajeviču Haruzinu, tretje Alekseju Nikolajeviču Haruzinu in četrto Veri Nikolajevni Haruzini. Vsako prinaša znanstveno biografijo, kjer je poleg dosežkov in uspehov v znanosti opisan tudi notranji svet vsakega od njih. Po sklepu sledijo tri priloge: 1. celotno dopisovanje med Nikolajem N. Haruzinom in Vasilijem V. Kandinskim² (spoznala sta se med študijem prava leta 1885), 2. Pregled knjižne

² Op. ur.: O tem je avtorica podrobno pisala v članku »Nikolaj Haruzin in Vasilij Kandinski« v *Traditiones* 36 (1), 2007: 229–264 (DOI: 10.3986/Traditio2007360116).

zapuščine Haruzinov in arhiv Alekseja N. Haruzina, ki ga hrani Oddelek redkih knjig znanstvene knjižnice Moskovske državne univerze: ohranjenih je 7500 enot ruskih in tujih knjig, znanstvenih besedil in umetniških del, 3. študijski programi Vere N. Haruzine in program Nikolaja N. Haruzina za etnologijo kot samostojni univerzitetni študij.

Avtorica v uvodu poudarja bistrost in delavnost treh bratov in sestre, odraščanje v ljubeči in povezani družini, njihovo sledenjem lastnim idealom, notranjo samostojnost in široko izobrazbo. Bili so zelo navezani drug na drugega, kar se kaže tudi v medsebojnem sodelovanju ne le v zasebnem, temveč tudi poklicnem življenju. Vsi so namreč vsaj del svojega življenja posvetili etnologiji.

Mihail N. Haruzin (4. 6. 1859–25. 9. 1888) je bil po izobrazbi arheolog; zanimala ga je folklor Rusov in drugih severnih Evropejcev. Raziskoval je življenje donskih Kazakov ter leta 1885 izdal knjigo *Svedenija o kazackih obšč'inah na Donu* (Podatki o kazaških občinah na Donu). Pozoren je bil predvsem na njihovo vsakdanje življenje, izrabo zemlje, proces postopne transformacije kmečkega življenja, položaj ženske v kazaški družini itn. Leta 1888 je izdal knjigo *Baltijskaja konstitucija. Borodickaja gora v Estlandii* (Baltska konstitucija. Borodska gora v Estoniji).

Nikolaj Nikolajevič Haruzin (7. 9. 1865–25. 3. 1900) je študiral civilno pravo. Posvetil se je raziskovanju teoretično-metodoloških vprašanj vede v 19. stoletju in raziskoval življenje Čečencev in Ingušev. Monografijo *Russkie lopari. Očerki prošlogo u sovremennogo byta* (Ruski Laponci. Članki o preteklosti v sodobnem življenju, 1890) o življenju in navadah v ruskih naseljih Kolskega polotoka (ljudstvo Sami) je napisal na podlagi primerjalnega gradiva, tj. na podlagi zgodnjih in sodobnih virov. Gre za prvo delo, posvečeno življenju in kulturi tega ljudstva.

Nikolaj Haruzin je bil urednik znanstvene revije *Etnografičeskoe obozrenie. Sbornik svedenij dlja izučenija byta krest' janskogo naselenija Rossii* (Etnografski razgledi. Zbornik prispevkov o raziskovanju življenja kmečkega naselja v Rusiji, 1889–1916) ter s sestro Vero eden od utemeljiteljev etnologije kot samostojnega študija. Nikolaj in Vera Haruzin sta namreč zaslužna za začetke predavanj etnologije kot posebne znanstvene discipline na ruskih fakultetah. N. N. Haruzin je študente seznanjal z najpomembnejšimi deli zahodnega sveta. Avtorica še posebno pozornost nameni prvi ruski izdaji Nikolajevih sistematičnih predavanj iz etnologije. Leta 1876 je bila ustanovljena antropološka katedra na Fakulteti za fiziko in matematiko na Moskovski univerzi. Nikolaj Haruzin se je ves čas boril za obstanek študija. Umrl je zaradi srčne odpovedi.

Aleksej Nikolajevič Haruzin (29. 2. 1864–8. 5. 1932) je bil po izobrazbi magister zoologije, se je pa že na fakulteti ukvarjal z antropologijo in paleoantropologijo, zanimali sta ga tudi teorija in praksa vrtnarstva in vrtičkarstva. Poklicno pot si je krojil predvsem na državnih političnih položajih, vendar se je posvečal tudi antropološkim raziskavam ljudstev Kraljevine Rusije, predvsem Kazakom. Delo *O zemskih načal'nikah* (O lastnikih zemljišč, 1902–04) je ostalo v rokopisu, o Kazakih pa je izdal knjigo *Kigizy Bukeevskoj ordy. Antropološko-etnoličeskije stat'i* (Kirgizi v Bukevskem okolišu. Antropološko-etnološki članki). Aleksej se je ukvarjal tudi s splošno slovansko problematiko; v tej povezavi je napisal delo v obliki popotnih zapiskov *Bosnija-Gercegovina. Očerki okkupacionnoj provincii Avstro-Vengrii* (Bosna in Hercegovina. Članki o okupirani avstro-ogrski provinci). Zadnje delo Alekseja Haruzina je bilo *Slavjanskoe žiliš'e v Severo-Zapadnom krae* (Slovansko bivališče v severozahodnih deželah), v katerem obravnava bivališča na celotnem severozahodnem slovanskem delu Evrope.

Za nas je še posebej zanimivo poglavje o Sloveniji in Slovencih v delih Alekseja in Vere Haruzin. Leta 1901 sta prispela v Kranj, kjer sta preživela ves avgust, Aleksej pa je prišel v Slovenijo še enkrat v naslednjem letu. Rezultat teh potovanj so Aleksejevi članki, ki so nastali 1902–1903: Avstrijskaja Krajna (Avstrijska Gorenjska) (v reviji *Rodik*), Nacionalnaja evoljucija slovincev (Nacionalni razvoj Slovencev) in Krajninskij krjaž i ego čudesnye javlenija (Gorenjski grebeni in njihove čudovite pojavnosti) (v reviji *Ruskij vestnik*), članki Krest'janin Avstrijskoj Krajny i ego postrojki, Materialy po istorii razvitija slavjanskih žilišč. Žilišč'e sloveinca Verhnej Krajny (Kmet na avstrijskem Gorenjskem in njegove gradnje, Gradivo o zgodovini razvoja slovanskih bivališč. Bivališče Slovenca na zgornjem Gorenjskem) (v reviji *Živaja starina*). Članki so obogateni s številnimi fotografijami, govorijo pa o zgodovini, jeziku, uradnem statusu slovenščine, nemško-slovenskem odnosu. Vera Haruzina je napisala članek Krajna (Gorenjska) (v reviji *Esetstvoznanie i geografija*), v katerem gre za bolj poetične opise narave, hrane, zgodovine, ljudi, družine itn.

V Sloveniji je bil odziv na navedene članke izredno dober, pojavili so se celo pozivi, da bi članke prevedli v slovenščino, saj tako dobro opisujejo posamične pojave, da bi se še sami Slovenci lahko iz njih marsičesa naučili.

Aleksej Haruzin je bil leta 1932 obsojen na triletno prisilno delo, vendar naj bi že 8. 5. 1932 tragično umrl zaradi srčne odpovedi v Stalinovih ječah, prav tako tragična je bila smrt njegove soproge in sinov. Po tej tragediji si ni nihče drznil objektivno oceniti znanstvene dediščine Haruzinov. Vsa imena Haruzinov in njihova pomembnejša dela je prvič omenil šele Sergej A. Tokarev v *Istorii ruskoj etnografii* (Zgodovina ruske etnografije, 1966); označil jih je za »vidne predstavnike evolucionizma 19. stoletja«.

Vera Nikolajevna Haruzina (17. 9. 1866–15. 5. 1931) je bila najmlajša in naj bi imela največ čuta za umetniški stil, slikoviti jezik in za podrobne opise. Bila je navdušena za etnologijo; vse, kar je delala in napisala, je bilo povezano z etnologijo: posvečala se je muzealstvu ter se v raziskavah opirala na psihologijo in sociologijo. Pomemben vir o življenju Haruzinovih so prav Verini dnevniki, v katerih je opisana vsa moskovska družba druge polovice 19. stoletja in njeni družbeno-politični nazori.

Njena prva knjiga *Na severe* (Na severu, 1890) so slikoviti popotni spomini na potovanje po severu Rusije z bratom Nikolajem. Pomembnejši del etnološkega delovanja Haruzine so tudi poljudnoznanstveni članki o Votjakih (1898), Laponcih (1902), Gorenjski (1902), Jukagirih (1904), Tunguzih (1928).

Vera Haruzin se je posvečala tudi folklori in folklorni umetnosti (otroške igre, različna obredja, gledališče), o čemer je napisala več člankov, npr. Primitivnye formy Dramatičeskogo iskusstva (1927–1928), Igruški u malokul'turnih narodov (1907). Objavljala je tudi avtorske zgodbe, pravljice in druga umetniška dela, v katerih je uporabila etnografske motive. Za posebna dosežka Vere Haruzin veljata zbirki pravljic *Skazki russkikh inorodcev* (Pravljice ruskih tujcev, 1898) in *Afrikanske skazki* (Afriške pravljice, 1919).

Vera je bila prva profesorica etnologije v Rusiji: predavati je začela leta 1907 in je s kratkimi predledki predavala do konca leta 1924. Leta 1909 je izdala učbenik *Etnografija*, v katerem je obravnavala predvsem verovanja različnih narodov Rusije.

Pomemben, bogat in zanimiv vir za to delo so Verini dnevniški zapiski, ki pričajo o njenem življenju in o življenju njenih bratov. Prav iz njih izvemo, da so se Haruzini družili s takratnimi

vodilnimi ruskimi znanstveniki, umetniki in humanisti (A. A. Fet, I. S. Aksakov, D. P. Botkin, G. A. Račinskij, N. I. Romanov, F. E. Korš, Z. N. Gippius, V. V. Kandinski, E. N. Eleonskij idr.) in so bili tako člani osrednje inteligence v takratni ruski družbi.

Različnih znanstvenih objav Haruzinov je več kot 300: učbeniki za fakultete, monografije, analitični članki, popotni zapisi, znanstveni programi za različne etnografske problematike, zgodovinsko-politične objave, kritični zapisi in recenzije, pa tudi spomini in dnevniki. Zanimale so jih socialno-ekonomske in pravne posebnosti različnih ruskih območjih, razvoj in transformacija bivanja skozi stoletja – od daljne preteklosti do konca 19. stoletja. Osrednja točka njihovega interesa so bili predvsem kompleksni pojavi v razvoju prvotnih družbenih odnosov pri različnih ljudstvih sveta. Njihove raziskave so bile ena glavnih smernic za zahodnoevropsko, ameriško in rusko etnologijo v času njenega nastanka in znanstvenega oblikovanja ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. Vsi so raziskovali etnično zgodovino prebivalcev Rusije, predvsem severnoruskih regij: verske posebnosti, značilnosti bivanja, šeg in navad, nravi, verovanj itn.

Avtorica je na osnovi arhivske dokumentacije in dnevnikov skušala podati kar najpopolnejšo raziskavo življenja in znanstvene dejavnosti Haruzinov ter osvetlila to obdobje znanstvene dejavnosti tako, da bi popravila dosedanje nepravilnosti; pokazala je na individualnost v določenih izbranih temah v znanstvenih delih Haruzinov, razkrila cilje, metode in prijeme njihovih znanstvenih izsledkov v kontekstu raziskovalnih smeri, smernic in šol 19. in prve tretjine 20. stoletja; pokazala je zasluge in znanstvene dosežke Haruzinov, opredelila novosti in aktualnosti v njihovih delih za nadaljnji razvoj etnografske vede 20. in 21. stoletja.

M. M. Kerimova posebej poudari željo, da bi bila ta knjiga sprejeta v zgodovino ruske etnologije, saj prinaša nove izsledke in pomembne podatke, ki so neogibni tako pri obravnavi zgodovine razvoja etnologije kot pri obravnavi posamičnih tematskih polj, ki jih najdemo že v delih Haruzinov.

Saša Babič

My a tí drubí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít.

Ur. Gabriela Kiliánová, Eva Kowalská in Eva Krekovičová. – Bratislava: Veda, 2009. – 722 str.

Obsežna monografija »Mi in drugi v sodobni družbi«, s podnaslovom »Oblikovanje in transformacije kolektivnih identitet«, je izšla že pred dobrimi tremi leti, vendar opozorilo nanjo z nekoliko zapoznelim odmevom vrednosti izdaje ničesar ne odvzame, saj gre za temeljno sodobno in zagotovo visoko referenčno delo slovaške humanistike in družboslovja. Je delo večdisciplinarne skupine 22 avtoric in avtorjev, ki so bili od konca leta 2002 pri Centru odličnosti Slovaške akademije znanosti vključeni v štiriletni raziskovalni projekt »Kolektivne identitete v sodobnih družbah. Območje Srednje Evrope. Procesi oblikovanja, reprodukcije in transformacije kolektivnih kategorij in identitet«. Sodelovalo je 27 raziskovalk in raziskovalcev iz akademjskih inštitutov različnih profilov (etnologija, filozofija, germanistika, zgodovinsko-pisje, orientalske študije, politologija, religiologija, sociologija in socialna psihologija); projekt je vodila etnologinja Eva Krekovičová.

Skupina se je spoprijela z aktualno in zahtevno problematiko, za katero so značilna zapletena razmerja, preplastenost političnih, etničnih, nacionalnih, jezikovnih in kulturnih mej, vezi med

preteklostjo in sedanostjo. Poleg nevarnosti pasti posplošitev v teoriji in študijah kolektivnih identitet je bil poseben izziv usklajevanje med raziskovalci različnih disciplinarnih orientacij: udeležene vede so se namreč dotlej kolektivnim identitetam posvečale različno intenzivno, z različno zgodovinsko globino in različnimi teoretskimi in metodološkimi koncepti in orodji. Poiskati v dialogu problemska izhodišča in skupni teoretsko-metodološki aparat, je bila ena prvih nalog večstopenjsko načrtovanega projekta. Za problematiko sodobnih kulturnih identitet je bila opravljena kvantitativna sociološka anketa (z vzorcem 1131 anketirancev). Izdana je bila tudi monografija »Naši slovaški miti« (*Mýti naše slovenské*, ur. E. Krekovič, E. Mannová in E. Krekovičová, 2005). Skupina se je kmalu odločila, da bo problematiko razložila na dve ravni (kolektivne identitete na lokalni (mikro) in državni (makro) ravni) ter pripravila dve sintezi. Ena od njih je ta, druga pa leta 2006 izdana monografija »Svet mnogih 'nas in drugih'. Kolektivne identitete v sodobni Slovaški« (V. Krivý in O. Danglová, *Svet mnohých 'my a oni«. Kolektivne identity na súčasnom Slovensku*). Končni izkupiček projekta je 14 knjig (od teh po ena objavljena v Nemčiji in na Češkem) in vrsta razprav.

Knjiga ima poleg Predgovora in Uvoda šest osrednjih poglavij: I. Identiteta in spol, II. Identiteta in jezik, III. Identiteta in religioznost, IV. Identiteta in narod, V. Identiteta in manjšina, VI. Identiteta in konflikt. Sledijo Sklep, Viri in literatura, obsežen povzetek v angleškem jeziku, Imenski geselnik, Stvarni geselnik, podatki o avtoricah in avtorjih.

Zaradi obsežnosti dela so v nadaljevanju predstavljena konceptualno-metodološka izhodišča in nekaj spoznanj iz posamičnih poglavij.

Knjiga se postavlja v družbo raziskav identitete, kakor so se v humanistiki in družboslovju razcvetale od 60., zlasti pa od 80. let prejšnjega stoletja, ko je identiteta postala »plodno polje«, na katero je bilo mogoče s primerno rekonceptualizacijo presaditi »tradicionalne« družbene in kulturne teme. Poseben zagon so raziskavam identitete dale kulturne študije iz anglo-ameriškega okolja, pod njihovim vplivom so si tudi posamične družboslovne in humanistične vede postavile nova vprašanja v zvezi s preučevanjem identitete in njenim razmerjem s kulturo. Tematizirana so bila na način »razlike«, tj. pozornosti na različnost identitet, poudarjeno tudi v razmerju z močjo (npr. pri študiju etničnih, spolnih, marginalnih idr. identitet), v ospredje so prišla vprašanja o tradicionalnih in sodobnih identitetah, krizi identitet v postmodernem in globaliziranem svetu, konstrukciji in reprezentaciji identitet, identitetnih simbolih.

Na Slovaškem so se tako usmerjene raziskave začele razvijati po letu 1989: pomembno gibalno zanje ni bilo le akademsko, temveč tudi dejstvo, da je Slovaška doživljala korenite družbene, ekonomske, politične in kulturne spremembe, ki so se zrcalile v individualnih in skupinskih identifikacijah. Že pred tem sta bili v ospredju zanimanja slovaških raziskovalcev predvsem nacionalna in etnična identiteta, manj pa npr. verska, spolna in druge. V novem kontekstu je prišlo do metodološke cepitve na privržence esencialističnih (primordialističnih) in konstruktivističnih (instrumentalističnih) razumevanj in interpretacij. Slednje so postale vplivnejše po letu 1990, ko so prispevale k preusmeritvi k novim raziskovalnim temam, ko sta tudi slovaško družboslovje in humanistika opazneje stopili v mednarodni znanstveni dialog in se začeli povezovati v interdisciplinarnih raziskavah. Nove teme so bile – npr. raziskave pripovedi o nacijah in etničnih skupinah, kolektivni rituali in ravnanje, simbolno prilaščanje javnih prostorov, kraji spomina, kolektivni miti in simboli – raziskane na območju Slovaške kot zgodovinsko in socialno heterogenem območju.

Uvodoma so izčrpno in v mednarodnem primerjalnem okviru postavljeni glavni koncepti (kolektivna identiteta, skupina, spomin) in raziskovalna vprašanja. Osrednji koncept – *kolektivna identiteta* – je bil definiran kot praktična in analitična kategorija. »Praktični« pomen je postal vsesplošen v vsakdanjem sporazumevanju: identiteta je dojeta kot naraven, trajen in nem fenomen. Je podlaga za politike, elito in druge akterje, ko »ustvarjajo« skupine ali skupne projekte in cilje njihovih pripadnic in pripadnikov. Raba je v takšnih primerih blizu esencialističnemu razumevanju. Nasprotno pa se kolektivna identiteta kot analitična kategorija, kakor je uporabljena v tem delu, odmika v smeri h konstruktivističnemu, procesnemu in kontekstualnemu razumevanju. V tem pomenu gre na eni strani za »enakost« in/ali podobnost družbenih akterjev, na drugi pa za drugačnost, »različnost« v primerjavi z drugimi skupinami. Večina opredelitev identitete je torej diferencialna: temelji na skupnem čustvu »nas« (samopripisovanje, samoopredelitev), ta nas loči od »drugih« z drugačnimi značilnostmi (pripisane identitete). Ob kritiki esencializma je pomembno, da samoobčutje in samoopredelitev temeljita tako na realnih kakor zamišljenih značilnostih in izkušnjah pripadnikov skupine.

Kolektivna identiteta je tesno povezan s konceptom socialne identitete, tj. identiteta posameznika, pripisana ali pridobljena na podlagi socialnih kategorij (starost, etničnost, spol, družbeni razred, poklic, vera, nacionalnost, lokalna, družinska, sorodstvena pripadnost) in razvrstitev v družbene skupine. Študij socialne identitete je osredinjen na pripadnost posameznika majhnim in velikim družbenim skupinam (razloček med »majhnimi« in »velikimi« ne temelji toliko na velikosti skupine kolikor na načinu, modelu komunikacije: neposrednem in posrednem) ter samodoživljanju takšne pripadnosti. Zato je tudi pogosto prekrivanje med kolektivno in socialno identiteto. V knjigi gre vendarle za pozornost kolektivni identiteti kot skupnemu čustvu pripadnosti, ki eno skupino ločuje od druge, prvenstveni pozornosti skupini, ne da bi povsem spregledali posameznice/posameznike kot akterke/akterje v skupini.

Ustvarjanje, oblikovanje kolektivnih identitet je obravnavano kot proces ustvarjanja zamisli o skupini in identifikaciji z njo, kot ustvarjanje, poustvarjanje in transformacije takšnih zamisli in pripadnosti, predvsem večjim skupinam – narodu, etnični manjšini, veri itn. Kolektivne identitete so na eni strani definirane kot »produkt« teh procesov, hkrati pa raziskovane kot reprezentacije (zamisli) identitet, na katere se ljudje (politiki, pripadniki družbenih gibanj) sklicujejo kot na »realne« entitete, ki jih preoblikujejo, jim pritrjujejo ali jih spreminjajo. Dolžna pozornost mora biti zato namenjena tvornosti v procesu spreminjanja, ki je pogosto neposredni odziv na korenite politične, ekonomske, nazorske in druge spremembe, pogosto konfliktno. Zato je spreminjanje razmerij moči izjemno prizorišče za študij identitet. V ekstremnih razmerah morajo npr. akterji eksplicitno izraziti svojo pripadnost in privrženost ciljem skupine, uporabljati izbrane kulturne reprezentacije, uporabljati ali zlorabljati simbolni jezik in kolektivne pripovedi. Študij konfliktov bistveno prispeva k pojasnjevanju mehanizmov kolektivnih identifikacij; z aktivnostmi in strategijami akterjev v konkretnih zgodovinskih in družbenih procesih kaže na ujemanja in razpoke v skupnih reprezentacijah.

Skupina se je konceptualno oprla na razprave o identiteti, kakor so predstavljene v knjigi »Etničnost brez skupin« (R. Brubaker, *Ethnicity without Groups*, 2004). S predstavljenimi raznorodnimi rabami in pomeni koncepta so se raziskovalci spoprijeli na dva načina: skupina zaradi zadreg termina kolektivna identiteta ni opustila, je pa zato v vsakem poglavju njen pomen analitično razgrnjen.

S konceptom identitete je najtesneje povezano razumevanje *skupine* ali družbene skupine, tj. uvrstitve ljudi, ki se kot člani zavedajo pripadnosti skupini kot opisljivi enoti. Središče raziskovalnega interesa so bile velike skupine (etnične, nacionalne, verske, jezikovne), izpeljane iz osnovnih socialnih kategorij (starost, etničnost, spol, družbeni razred, poklic, vera, nacionalnost, lokalna, družinska, sorodstvena pripadnost). Člani teh skupin se prepoznavajo, sporazumevajo drug z drugim, so skupinsko solidarni in imajo čut skupne pripadnosti. Identifikacija s skupino lahko pripelje k identiteti skupine, ki temelji na Barthovem modelu upoštevanja ločnic in razmejevanj, njihovem procesnem in kontekstualnem značaju. Ta ureja tudi družbeno organizacijo kulturnih razlik. Raziskovalce je zanimalo ne le, *ali* in *kako* skupine ustvarjajo meje na podlagi kulturnih manifestacij, temveč predvsem *kdaž* in *v kakšnih okoliščinah* pride do potrebe po postavljanju ločnic. Ob tem je bilo treba premisliti tudi samoumevno razumevanje skupine kot navzven zamejene, razločene in navznoter homogene enote. Alternativno so našli v raziskavi »skupnega«, tj. kolektivnega samorazumevanja, identifikacije s skupino, z obravnavo dogodkov, zamisli in reprezentacij, v katerih se je oblikovala, izražala in poustvarjala zavest o skupini. Raziskovalci so najprej pojasnili njihove sestavne elemente in bili pozorni na tiste akterje, ki so prispevali k uveljavitvi zamisli, ki so postale kolektivne. Proces identifikacije je večplasten fenomen: vsebuje zamisli in dejanja več akterjev, njihova različna razumevanja, sožitje različnih reprezentacij, različne strategije članov, različne poglede na skupino kot enoto, različne cilje, namene; vse to skupine navznoter dela heterogene.

Pomemben vidik raziskave je bil poudariti razloček med skupinami in kategorijami, socialno kategorizacijo in kolektivno identifikacijo, pri čemer ne zadošča, da je izhodišče raziskave skupina, ampak je treba upoštevati kategorije, postopke, pogajanja, identifikacije, jezike, zgodbe, institucije, organizacije, mreže in dogodke, ki so pomembni za zgodovinske, etnološke, sociološke in druge empirične raziskave.

Skupine v stiku oblikujejo svoje zamisli o obstoju skupine v času z zamislili o njeni preteklosti, o ohranjanju znanja, njegovem posredovanju; v zvezi s tem je pomemben koncept *kolektivni spomin*, s katerim je M. Halbwachs (*La mémoire collective*, 1950) želel poudariti socialno naravo spominjanja in pomen skupnih spominov za skupino. Spomin, s prilastkoma kolektivni ali socialni, je postal pomembna raziskovalna tema od 80. let prejšnjega stoletja. Halbwachs je usmeril pozornost na socialne okvire spominjanja, tj. na konkretne socialne, politične in druge okoliščine, v katerih se oblikujejo, spreminjajo in izginjajo vsebine spomina. Pozabo je povezal z umanjkanjem izvirnih socialnih okvirov, ki so ustvarjali razmere za določene spominske vsebine. J. Assmann (*Das kulturelle Gedächtnis*, 2005) je koncepta spomin in spominjanje neposredno povezal z identiteto in kulturo oz. kulturno kontinuiteto ter problematiko uokviril v koncept *kulturni spomin* kot zunanjo razsežnost človeškega spomina, ki ni toliko povezan s psihološkimi dejavniki, temveč bolj s kulturnimi in družbenimi okoliščinami. Kulturni spomin je tako prostor, v katerem se prenašajo pomeni stvari, dejanj in komunikacije. Je krovni termin, ki zaobseže procese ustvarjanja tradicije, sklicevanje na preteklost, ustvarjanje identitete ali samoopredelitve skupine v spremenljivih zgodovinskih razmerah. Pomemben je še njegov razloček med komunikativnim in kulturnim spominom: prvi govori o bližnji preteklosti največ treh, štirih generacij (pribl. 80 let), ko teh generacij ni več, se ta »živi« spomin zgubi (t. i. biografsko spominjanje); drugo je »eruditsko spominjanje«, usmerjeno k izvirom skupine in trdnim točkam preteklosti. V tem primeru gre bolj za simbolično reprezentacijo preteklosti, s podobami, miti in simboli, ki utrjujejo identiteto skupine.

V tej knjigi je kolektivni spomin v rabi v dveh povezanih pomenih: vsebina spomina in proces spominjanja. Glede vsebine so bili raziskovalci pozorni na nize informacij o preteklosti: vsebine, ki jih imajo pripadniki skupine za skupne. Skupne reprezentacije se opirajo na materialne in nematerialne sestavine. Avtorje je zanimalo, ali vsebina temelji na »realni« ali »iznajdeni« tradiciji, in na katere osebnosti, kraje, dogodke, vrednote, dejavnosti itn. so vezane kolektivne reprezentacije. Vodilo jih je prepričanje, da spominske reprezentacije niso stalne, temveč se v procesu spominjanja in pozabljanja spreminjajo, na novo vznikajo in zginjajo. Ko gre za spomin kot proces, so v središču spominjanje, pozabljanje in mediji, v katerih se dogajata (verbalni, neverbalni, slikovni, simbolični izrazi in prakse v različnih kombinacijah – npr. spominski dogodki, javne predstavitve elit, objave, simboli, podobe ipd.). Spominjanje ni zgolj pridobitev informacij iz spomina; je selektivno zaradi okoliščinah, v kateri se dogaja. Za konkretne vsebine kolektivnega spomina avtorji uporabljajo tudi izraz *historični spomin* (niz informacij o skupni zgodovini skupine), ki pa ni sistematična interpretacija preteklih dogodkov, temveč bolj izbrana in namenska razlaga preteklosti, manj ali bolj oddaljenih dogodkov, povezanih s skupino. *Nacionalni spomin* se analogno uporablja, ko gre za veliko skupino – nacijo.

Osrednje teme raziskave kolektivnih identitete so vezane na spol, jezik, vero, nacijo, manjšine in konflikt; slednji preči vse.

Spol avtorji razumejo kot zgodovinsko, družbeno in kulturno ustvarjeno, spremenljivo kategorijo, ki se vedno sreča z drugimi socialnimi kategorizacijami. Poglavje o tem je pionirsko zlasti iz vidika historičnega uvida in interdisciplinarne obravnave. Navidez naravna in nevprašljiva kategorija, s katero se človek rodi, je podvržena spreminjanju ne le v daljših časovnih obdobjih, temveč tudi v teku posameznikovega življenja. Po drugi strani pa sta oba spola v isti plasti družbene hierarhije deležna enakih okoliščin. Glavna historična spoznanja kažejo, da je bila v preteklosti socialna pripadnost pomembnejša od spola. Raziskava ni potrdila, da bi bilo pravo a priori diskriminatorno do žensk, kar ne pomeni, da je mogoče govoriti o enakosti, saj je bila ženska praviloma ekonomsko odvisna od moškega: zakonski stan naj bi ji zagotavljal ekonomsko zaščito in moški so bili odgovorni za preživetje družine. Družbeno-ekonomske spremembe so prinesle nove poglede na vlogo žensk v družini v razsvetljenem diskurzu: izobraževanje žensk pa je, paradoksnostno, »udomačilo« ženske s strogo postavljenimi vlogami v družino kot model družbe in nacije. Nacionalna gibanja so ženske počasi pripustila tudi v javni prostor. V njem se je spolna identiteta preplastila z drugimi – razrednimi, verskimi, regionalnimi, etničnimi idr. Skoz 20. stoletje in vse do danes se kaže, da je za socialno identiteto najpomembnejša pripadnost družbenemu razredu ali plasti.

Jezik navadno velja za pomemben in pogosto celo zelo pomemben del etnične, tudi lokalne, regionalne ali nacionalne identitete/identifikacije. V knjigi je v ospredju predvsem razmerje med jezikom in etnično pripadnostjo v širokem zgodovinskem okviru, od oblikovanja starega slovanskega jezika in prihoda Cirila in Metoda na Veliko Moravsko v 9. stoletju do danes. Obravnavala sta ga jezikoslovec in orientalist, ki je prispeval dragocene vzporednice o identiteti in jeziku v Evropi primerjalno z razmerami pri zunajevropskih in skupinah brez pisave, z upoštevanjem jezikovne standardizacije, dvojezičnosti in dvojne etničnosti, večjezičnosti in večetničnosti, razmerij med jezikom večine in manjšin.

Interdisciplinarno (historiografija, religiozologija, etnologija) je zasnovano tudi poglavje o *religioznosti*. Gre za poskus analize kolektivnih verskih identitet od zgodnje moderne dobe (protestantizem in protireformacija na Slovaškem in v stari Madžarski), prek moderne dobe

do današnjih postmodernih verskih identitet. Zmotno je pričakovanje, da bo nekakšna globalna kultura homogenizirala kulturne razlike in raznovrstnost, kakor je bilo zmotno, da bo marksistična ideologija izbrisala razredne, etnične, nacionalne razlike. Podobno velja za verske sisteme in prakse: v novih razmerah številnih ogroženosti cvetijo nova verska gibanja in skupine, prenavljajo se že utrjene verske institucije. Kljub temu je v dolgem časovnem loku očitno, da so identitete, zgrajene primarno na verskem in etničnem načelu, predhodnice identitet, utemeljenih na družbeno-kulturnem načelu.

Poglavje *o identiteti in narodu* (avtorji so zgodovinarji, filozof, etnologinja in politolog) podrobno obravnava značilnosti v evropskem, srednjeevropskem in slovaškem okviru, nacionalno identiteto povezuje z nacionalnimi procesi v Evropi, pri čemer je srednja Evropa izjemen laboratorij. V 19. stoletju so za ta proces pomembne slovaške elite – ne le izobraženi »nacionalisti«, temveč oblikovalci in zagovorniki mnenj v razmerju z nemškimi in madžarskimi nazorskimi tokovi. Uporabljeni so bili prezrti viri, ki kažejo na zanimivo raznovrstnost mnenj o nacionalnosti in nacionalni državi predvsem v ogrskem delu habsburške monarhije. Novost je analiza konstrukcije nacionalnih identitet v razmerju s spremembami v politični kulturi 19. stoletja in sprememb kolektivnih identitet v 20. stoletje. Poglavje se sklene z razpravo o simboličnih oblikah nacionalne identifikacije z ustvarjanjem nacionalne pripovedi, ki mora biti naseljena z, locirana v in olepšana z »zlato dobo«. Tako so postopoma nastajale predstave, topografski in metaforični kraji spomina, ki so nacijo institucionalizirali kot »naravno entiteto«.

V narodnih gibanjih je imel jezik osrednjo vlogo, ob njem pa še drugi »simbolični viri«, ki so ustvarjali sisteme reprezentacij tako, da je bil narod dojet kot »kolektivno bitje«, z lastno zgodovino in sklenjenim teritorijem. V vsakem narodnem gibanju so simboli tudi narodni junaki. Pogled v slovaški narodni panteon pokaže, da ni bil neproblematičen in je imel oz. ima močan religiozni podton: namreč, nobena zgodovinska osebnost oz. narodni junak (Svätopluk, Ciril in Metod, Matúš Čák, Jánošík, Ľudovít Štúr, deloma tudi Jozef Miloslav Hurban) ni imel povezovalne moči narodnega simbola. Njihova odmevnost kot posrednikov nacionalizacije je bila med množicami omejena. Pred letom 1918 na Slovaškem ni bil mogoč kak nedvoumen junak, spodleteli pa tudi poskusi, da bi ga ustvarili, kar nazorno dokumentirajo podobe narodne zgodovine v učbenikih. Le M. R. Štefánik (1880–1919) je splošno sprejet kot narodni osvoboditelj, celo narodni mučenik s svetniškimi atributi. Spomin na junake in njihove zamisli se redno krepi z rituali in komemoracijami, s čimer se vedno znova ustvarja komunikacijska vez med narodom in njegovimi junaki. »Imaginarna geografija«, ki daje orientacijo v času in prostoru, se oblikuje postopoma: s kraji, povezanimi s pripovedi o narodu, in tudi s samo opredeljitvijo meja »narodnega teritorija«. Razen posameznikov je bila v procesu narodnega/nacionalnega gibanja in sploh modernizacije izjemno pomembna tudi vloga slovaških elit, ki so dejavno udeležene tudi pri latentnih in odprtih konfliktih, političnih prevratih in oblikovanju nazorskega obzorja skupnosti.

Skupna podlaga poglavja *o identiteti in manjšinah* (avtorji so literarni zgodovinar germanist, trije zgodovinarji in etnologa) je pozornost na zapletena, zgodovinsko določena razmerja med večino in manjšinami v srednjeevropskem prostoru. Analizo razmerij v skupini, lojalnosti, drugosti in drugega usmerjata koncepta »samopodoba« in »podoba o drugih«. Manjšine so praviloma povezane z marginalizacijo, penalizacijo, stigmatizacijo ali celo preganjanjem v imenu višjih interesov za družbeno homogenizacijo. Srednja Evropa je bila vedno dom različnih

etničnih skupin. Različne oblike sožitja so soustvarjale načine, kako so skupine videle sebe in druge. Namen ni bil obravnavati vseh skupin na Slovaškem, v ospredju so Nemci, Madžari, Judje in Romi med 18. in 21. stoletjem; osvetlitev njihove manjšinskosti omogoča razumeti ustvarjanje nacionalne zavesti Slovakov v 18., 19. in tudi 20. stoletju.

Nemci so poseben primer: niso bili povezana etnična skupina, živeli so v razpršenih jezikovnih skupnostih. Na stopnjo njihove samozavesti je od zunaj vplival odnos ogrskih državnih elit in nacionalnega gibanja, pa tudi nezainteresiranost »matične države« zanje. V nasprotju s Slovaki in Madžari se na prelomu iz 18. v 19. stoletje niso oblikovali v etnično-nacionalno skupino; narodnost so razumeli kot grožnjo stabilnosti države, so pa z razsvetlenskimi domoljubnimi aktivnostmi v prvi fazi narodnih gibanj pomembno prispevali k zavrnitvi nacionalizacije teh skupin. Interes za jezik, preteklost in kulturo so negovali v tisku in književnosti. Ustvarili so pomembno nazorsko podlago za proces nacionalizacije v 19. stoletju, v katerem pa so iz akterjev sčasoma postali pasivni objekt asimilacijskih prizadevanj. Do spremembe je prišlo z radikalizacijo razmerij proti koncu prve svetovne vojne, ko so prvič jasno izrazili skupne namene: skrb za jezik in kulturo in preseganje politične odvisnosti. Vendar so bili v 30. letih pomembnejši skupni družbeni problemi kakor pa etnična vprašanja. Ob koncu 30. let so naporji za homogenizacijo skupine in poseg nacistične Nemčije kakor tudi aktivnost sudetskih Nemcev pripeljali k »manjšinskemu nacionalizmu« Nemcev na Slovaškem.

Zgled Madžarov kaže na drugačen proces: po spremembi državnih mej leta 1918 je del nekdanj vladajočega madžarskega naroda postal manjšina in se je moral boriti za svoj nov status, obremenjen s konfliktom med sprejetjem pripadnosti novi državi in pričakovanju sprememb meja ali konfliktom med lojalnostjo novi državi in svoji nacionalni identiteti. Nestabilnost mej je bila dejavnik zapletenega prilagajanja madžarskega prebivalstva, oteževala pa je tudi razmerja s Češkoslovaško, vendar nova meja ni prizadela močnih čustvenih (družinskih, sorodstvenih, prijateljskih) vezi z Madžarsko niti pripadnosti madžarskemu narodu. Poleg tega madžarska oblast ni omahovala pri odločitvi, da na prvo mesto vrednostne lestvice postavi vrnitev sonarodnjakov v matično državo. Od leta 1918 je mogoče slediti pestri in zavzeti politiki madžarske manjšine na Slovaškem.

Pri Romih emancipacijski proces ni teklenosmerno, po občutju pripadnosti eni skupini. V ospredju romske zavesti je bila v primerjavi z večino pravna diskriminacija, potrjena v socialni distanci. Romi so se identificirali s podobnimi skupinami, ki so bile v zapostavljenem položaju, ali posamezniki, ki so se identificirali z diskriminirano manjšino. Proces etnične emancipacije so hromili zguba socialne varnosti in zaupanja do državne pomoči, nezmožnost, da bi izboljšali svoj socialni položaj, in trdoživo protiromsko razpoloženje večine. Verska identiteta je bila prilagoditvena strategija v smislu, da je prekrila etnično in socialno stigmatiziranost z nevtralnim verskim markerjem. Z njo se Romi na Slovaškem »postavljajo v središče« emancipacije na kulturni in etnični podlagi, pri čemer ne gre za tip emancipacije »enakosti s približevanjem« heterokulturi, temveč emancipacijo v sami skupnosti, ki poudarja in ceni različnost.

Zadnje poglavje (avtorji so etnolog in zgodovinarja) je namenjeno razglašeni ali pripisanim kolektivnim identitetam iz vidika izjemnih, navadno kriznih položajev, pretežno v 20. in 21. stoletju. *Konflikti* so različni, sprožajo jih ekonomsko-nacionalni spori, totalitarni režim in etnični spori, ter v vseh primerih ideološko-politični. Posebne pozornosti so deležne ekonomske elite in ekonomski nacionalizem v srednji Evropi, nove identitete članov Komunistične partije v

procesu utrjevanja nomenklature na Slovaškem po letu 1948, tudi identiteta in moč na primeru etničnih sporov po 1989.

Vse študije so teritorialno osredinjene na Slovaško, vendar so etnološka, zgodovinska, jezikovna, filozofska, verska, socialnopsihološka dejstva navadno ukoreninjena v širšem evropskem in kdaj pa kdaj tudi zunajevropskem kontekstu. Slovaška je večetnični in večkulturni prostor, vpet zlasti v dogajanje v srednji Evropi (versko, jezikovno, nacionalna gibanja, manjšine). V zgodovini je tod šlo za več kolonizacijskih tokov, številne spremembe meja in državnih enot. Vse to je vplivalo na čustva in pripadnost ljudi, ki so živeli oz. živijo na tem območju, zlasti ko gre za jezikovne, verske, etnične, nacionalne pripadnosti. Gre za značilnosti, ki jim ustreza izraz Med-Evropa (*Zwischen-Europa*). Sodobna sestava prebivalstva kaže na nekaj manj kakor 15 % neslovaškega prebivalstva (13 nacionalnosti; največ je Madžarov, sledijo Romi, Rusini, Ukrajinci, Nemci, zelo malo je Judov in Hrvatov).

Časovno se obravnave gibljejo med 17./18. in 21. stoletjem; podrobneje so določene v vsakem poglavju posebej, vendar je bil cilj pokazati na proces oblikovanja kolektivnih identitet vzporedno z rastjo in razvojem sodobnih družb, v katerih so kolektivne in individualne identifikacije dobile nove pomene in pomembnost. Tako se časovni okviri raziskave ujemajo s procesom modernizacije v srednji Evropi, tudi na Slovaškem, ki je bila takrat del večjih državnih enot. To je tudi čas postopnih transformacij tradicionalno utemeljenih kmečkih družb v sodobne, ki so na tem območju potekali skoraj dve stoletji. S študijem kolektivnih identitet je bilo mogoče pokazati na ambivalence v teh procesih ter posebno mešanje »tradicionalnih« in »modernih« fenomenov v konkretnih družbenih, ekonomskih in kulturnih razmerah.

Ingrid Slavec Gradišnik

Lubica Droppová in Eva Krekovičová, *Počúvajte panny, aj vy mládenci. Letákové piesne zo slovenských tlačiarní.* – Bratislava: Eterna Press in Ústav etnológie SAV, 2010. – 496 str., ilustr.

Slovaški folkloristki Lubica Droppová in Eva Krekovičová sta se v obsežni monografiji *Počúvajte panny, aj vy mládenci. Letákové piesne zo slovenských tlačiarní.* (Poslušajte, gospodične in vi, gospodiči. Pesmi na letakih iz slovaških tiskarn) lotili vprašanja pesemske produkcije sejmarskih in potujočih pevcev na Slovaškem, torej pesmi na letakih. Delo hkrati z izčrpno študijo, ki označuje tako sam predmet preučevanja kot iskanja slovaške folkloristike, prinaša bogato pesemsko gradivo, v primerjalnem pogledu zanimivo tudi za slovensko folkloristiko in etnomuzikologijo.

Sama študija s poglobljenimi premisleki in z izjemno pričevalnostjo presega zgolj obravnavo pesmi, objavljenih na letakih: raziskovanje te pesemske produkcije je namreč zaznamovalo razvoj stroke in sodobno usmerjenost slovaške folkloristike. Pri tem se delo naslanja na spoznanja, izražena tudi v predhodnih raziskavah obeh avtoric. Problem in pojav pesemskih letakov hkrati postavljata v širši kontekst evropskega prostora in z analizo skupnih potez te pesemske produkcije orišeta podobo te ustvarjalnosti na Slovaškem. Predstavitev prinaša splošno opredelitev te ustvarjalnosti oziroma značilnosti pesmi na letakih, način njihovega širjenja in ohranjanja, zvrstno opredelitev pesmi in njihovo funkcijo. Pregled dopolnjuje osvetlitev posebnosti teh tiskov pri posamičnih evropskih narodih.

V obravnavi je upoštevana tipološka raznovrstnost pesmi, ki so se širile z objavami na letakih. Poudarjeno je tudi vprašanje razmerij med pesmimi na letakih in folklornimi pesmimi. Posebne pozornosti sta deležna vpliv pesemskih letakov na oblikovanje kolektivnega oziroma socialnega spomina in njegov odsev v folklori. Pri tem avtorici razpirata pogled na politično-antropološko in etnološko raziskovanje, na preučevanje oblikovanja novih podob, stereotipov in mitov.

Avtorici pri osvetlitvi temeljnih potez razvoja slovaške folkloristike razkrivata vzroke za nezanimanje za to ustvarjalnost. Dolgoletno spregledovanje tega vprašanja, ki nikakor ni omejeno le na slovaški prostor, ima širše družbeno ozadje. V okviru tega razmišljanja ugotavljata vpliv romantičnega nacionalizma v folkloristiki in iskanja izvirne ljudske ustvarjalnosti: pesništvo, ki se je širilo s tiskom, estetsko pa ni dosegalo ravni, v katero je verjela folkloristika, vanjo namreč ni sodilo. Po drugi svetovni vojni se je razlogom za odklanjanje pomena te ustvarjalnosti pridružila še ideološka naravnost: v veliki meri je šlo pri tej ustvarjalnosti za duhovne pesmi, te pesmi pa novi marksistično-leninistični ideologiji niso ustrezale.

Čeprav naj bi ti razlogi ohranjanju in preučevanju objav na pesemskih letakih škodovali, izjemno bogastvo tega gradiva, ki ga v nadaljevanju prinaša monografija, dokazuje, da to ni okrnilo njegove pričevalnosti. Pri tem ne gre le za predstavitev pesemskega gradiva: v skladu z opozorili, da je slovaška folkloristika od 90. let prejšnjega stoletja doživela temeljne paradigmatne spremembe v teoriji in metodologiji, ima predstavitev pesemskega izročila letakov bistveno širše razsežnosti. To zanimanje zaznamuje odpiranje antropološkim, etnološkim in etnomuzikološkim raziskavam. Delo hkrati prinaša obširno analizo folklorizacije tega gradiva.

S temi pogledi osrednji del monografije dobiva povsem drugačno povednost. Monografija namreč v nadaljevanju prinaša bogato pesemsko izročilo, v skladu z vsebinskimi poudarki ločeno na duhovne in posvetne pesmi. Ta vsebinska sklopa narekujeta dodatno tipološko diferenciranost. Delo dopolnjujejo različni sezname, ki olajšujejo pregled nad bogastvom tega izročila.

S trdnim teoretskim okvirom in izčrpnimi analizami pesmi, objavljenih na letakih, torej monografija *Počúvajte panny, aj vy mládenci* razgrinja tako podobo pesemske ustvarjalnosti na letakih kot podobo odnosa do nje. S tem vedenjem sta avtorici ustvarili delo, ki spodbuja razmislek o potrebi tovrstnih raziskovanj. Ne le nadaljevanja teh osvetlitev na Slovaškem, ki ga z opozorilom na to, da problem te ustvarjalnosti z monografijo ni izčrpan, nakazujeta sami avtorici, temveč tudi raziskav v drugih okoljih.

Marija Klobčar

Katia Michajłowa, *Dziad wędrowny w kulturze ludowej Słowian*. – Warszawa: Oficyna naukowa, 2010. - 488 str., ilustr.

Delo bolgarske folkloristke Katje Mihajlove *Dziad wędrowny w kulturze ludowej Słowian* (Potujoči berač v ljudski kulturi Slovanov), ki je na podlagi objave v bolgarskem jeziku leta 2006 štiri leta pozneje izšlo tudi v poljščini, nedvomno sodi med tehtnejša zgodovinsko naravnana folkloristična dela. Osredotoča se na berače kot potujoče pevce in njihovo vlogo v ljudski kulturi slovanskih narodov.

Bolgarska folkloristika se kljub pomenu ustvarjalnosti potujočih pevcev tega problema raziskovalno dolgo ni lotevala. Monografija Katje Mihajlove pa ne izpolnjuje le te vrzeli v bolgarski folkloristiki, temveč raziskovalno pozornost usmerja v širši prostor. Avtorica je namreč upoštevala gradivo vseh slovanskih narodov, pri čemer je iskala tudi povezave s srednjeveškim izročilom trubadurjev, minezengerjev, žonglerjev in drugih. S takšnim razgledom se to delo s svojo sporočilnostjo umešča na svetovno raven.

V izčrpnem uvodu avtorica oriše pomen uporabe različnih metod pri tovrstnem raziskovanju in pomen komparativnosti, saj v delu upošteva različne slovanske narode, vrednost terenskega dela in pomen arhivskega gradiva. Pri tem je opazala razlike med zvrstmi, ki so bile v repertoarju beračev posameznih dežel najpogostejše. Hkrati je opazovala razhajanja med t. i. folklornim in nefolklornim gradivom, ki so ga širili berači kot prenašalci izročila.

Empirični del monografije je predstavljen v več poglavjih. Zelo informativno je poglavje, ki historično predstavlja vrste poklicnih potujočih pevcev slovanskih narodov. Pri tem upošteva razlike med t. i. visoko in nizko kulturo, razlike med versko in posvetno pesmijo, hkrati pa tudi protiverske pesmi. Drugi del prinaša analizo zgodovinsko-tipoloških značilnosti repertoarja slovanskih epskih potujočih pevcev in primerja posamezne narode. Tretje poglavje analizira funkcionalno-semantične značilnosti repertoarja beračev in drugih potujočih pevcev med slovanskimi narodi, pri čemer analizira značilnosti posamičnih tipov. Temu sledi izčrpna semantična analiza repertoarja potujočih pevcev slovanskih narodov, dopolnjena z analizo njegovih funkcijskih značilnosti.

Avtorica je v svoj raziskovalni pogled vključila tudi primerjave z drugimi nosilci pesemskega izročila, vezanimi na potovanja iz kraja v kraj, kot so bili sejmarski pevci. Ta razgled je dodatno osvetlil vrednotenje družbene vloge beračev. Upoštevala je njihov odnos do nadregionalne tradicije, tako ljudske kot neljudske, vpliv na prehajanje kultur med območji in prehajanje med ljudsko in visoko ustvarjalnostjo, med mestom in vasjo, znanim in neznanim, bližnjim in oddaljenim. Hkrati je vključevala tudi njihovo vlogo, kot so jo razumeli ljudje, ki jim je bilo petje beračev namenjeno, torej vlogo posrednikov med Bogom in človekom, ob tem pa tudi vlogo njihovega repertoarja pri utrjevanju moralnih norm, svetovnega nazora in moralnih vrednot.

Prepoznanje te vloge beračev se povezuje s temeljnimi spoznanji monografije. Med najpomembnejše ugotovitve avtorice namreč sodi spoznanje, da je bilo težišče repertoarja beračev kot potujočih pevcev v nabožnih pesmih: berači so bili najpomembnejši prenašalci tega izročila. S funkcionalno in semantično analizo je tako relativizirala ustaljeno prepričanje, da so imele to vlogo junaške epske pesmi. Potujoči pevci-berači so s svojo navzočnostjo hkrati tudi posebno ogledalo družbe, v kateri je bila pesem za najrevnejše tudi edini način preživetja.

Z obsežno raziskavo je Katja Mihajlova izpolnila veliko vrzel v predstavah o genezi pesemskega izročila. Monografija o potujočih beračih v ljudski kulturi Slovanov zagotovo sodi med temeljna sodobna empirična dela, slovenski folkloristiki pa ponuja in omogoča pomemben razmislek pri razkrivanju vloge potujočih pevcev pri nas.

Marija Klobčar

Heritage Regimes and the State. Ur. Regina F. Bendix, Aditya Eggert in Arnika Paselmann. – Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2012 (Göttingen Studies in Cultural Property; 6). – 422 str.

Obsežen zbornik je knjiga v nizu publikacij interdisciplinarne raziskovalne skupine »Cultural Property«³ (<http://cultural-property.uni-goettingen.de/>), ki ima sedež na göttingški univerzi in jo podpira Nemška raziskovalna družba. Najprej je povezovala raziskovalce z göttingške in hamburške univerze, od leta 2011 pa v razširjeni sestavi sodelujejo v njej kulturni in socialni antropologi, ekonomisti, izvedenci za trgovsko in mednarodno pravo. V ambiciozen raziskovalni projekt je bilo v prvi fazi (2008–2011) povezanih šest podprojektov: 1. Komunikacijski vzorci in odločanje o kulturnih dobrinah v Mednarodnem forumu in World Intellectual Property Organization (vodila ga je etnologinja/antropologinja Regina Bendix), 2. Pravo in ekonomija kulturnih dobrin. Ekonomska analiza institucij, ki ustvarjajo pravila (ekonomist Kilian Bizer in ekonomski pravnik Gerald Spindler), 3. Procesi konstitucije »Svetovne dediščine« in njihov pomen v Kambodži (socialna in kulturna antropologinja Brigitta Hauser-Schäublin), 4. Trans-kulturno avtorstvo, copyright in film. Primer pogrebni obredov med Toraji na Sulaveziju, Indonezija (Brigitta Hauser-Schäublin, Beate Engelbrecht), 5. Zvoki in toni kot kulturna dobrina? (kulturni antropolog Thomas Hengartner), 6. Konstitucija kulturne posesti kot del mednarodnega pravnega režima in njen razvoj (mednarodni pravnik Peter-Tobias Stoll). V drugi fazi (2011–2014) pa tečejo raziskave, ki poglobljajo spoznanja o ustvarjanju kulturnih dobrin, s posebno pozornostjo na udeležence oz. akterje, diskurze, kontekste in pravila: 1. Novi izzivi za mednarodno pravo o kulturi (Peter-Tobias Stoll), 2. Etika pogajanja in etika v pogajanjih in urejanje kulturne posesti (Regina Bendix), 3. Vrednotenje in blagovljenje (angl. *commoditization*) dediščine. Primerjalna študija izbire in načinov na državni ravni (Regina Bendix), 4. Kulturna dediščina med suverenostjo domorodnih skupin, državo in mednarodnimi organizacijami v Indoneziji (Brigitta Hauser-Schäublin), 5. Sporne zbirke, različne zahteve po posesti v razpravah in pogajanjih 40 let po sprejetju Unescove konvencije o načinih prepovedi in preprečevanja nedovoljenega uvoza, izvoza in prenosa lastništva kulturnih dobrin (Brigitta Hauser-Schäublin, Peter-Tobias Stoll), 6. Geografske oznake. Kulinarična dediščina kot kulturna dobrina (agrarni ekonomist Achim Spiller, kulturni antropolog Bernhard Tschofen).

Kulturne dobrine in njihovo lastništvo postajajo v zadnjih desetletjih ob izjemnem pobilagovljenju (angl. *commodification*) kulture, predvsem kulturne dediščine, vse aktualnejša tema ne le za etnološke/antropološke raziskave, temveč tudi iz vidika ekonomije in prava, ki sta neposredno vpleteni, ko gre za reševanje konkretnih, zelo raznovrstnih načinov prisvajanja in prilaščanja kulturnih dobrin. Te prakse so razpete med niz možnosti, ki jih določata nasprotujoča si odnosa: ali

³ *Zvezo cultural property* (CP) je mogoče sloveniti na različne načine: kot *kulturne dobrine* (ta pomen je vezan na uradno Unescovo rabo iz haške Konvencije o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženega spopada (1954), vendar je pojem kulturna dobrina v skoraj šestih desetletjih dobil več pomen-skih odtenkov. Pomeni pa tudi kulturno posest, posedovanje kulture oz. kulturno lastnino/lastništvo, kar je danes pomembno vprašanje razprav o dediščini. – Raziskovalna skupina CP koncept razume »holistično«: vanj vključuje tako konkretne materialne artefakte kakor tudi »mentifakte«, intelektualne značilnosti, vsebine in »avtorstvo«, ki so nerazločljivi del obstoja nesnovne dediščine. Za slednje pojasnilo se zahvaljujem Regini Bendix. – V tem smislu tudi v tej predstavitvi smiselno uporabljam izraza kulturna dobrina in kulturna posest.

vpleteni želijo kulturo in dediščino postaviti na tržišče ali pa želijo to preprečiti. S tem so povezani tudi ekonomski, ideološki, kolektivni in individualni dobički, o katerih pač ni – ob tako različnih okoliščinah v postkolonialnem in poznomodernem svetu – mogoče posploševati. Zato se skupina ukvarja s preučevanjem kulturnih dobrin na tekmiškem presečišču prioritet med kulturnimi, pravnimi, ekonomskimi in širšimi družbenimi diskurzi, in sicer tako, da je pozorna na akterje, diskurze, kontekste in pravila, ki soustvarjajo pomen kulturnih dobrin, na problematično naravo koncepta »kulturna dobrina«, na razumevanje in razlago koncepta. Raziskave potekajo kot mikro-študije, ki obravnavajo različne ravni, na katerih se dogaja prisvajanje/prilaščanje kulturnih dobrin, in na izhodišča institucij, ki oblikujejo pravne in ekonomske modele, torej med kroženjem z mikro na makro raven in nazaj. Pomemben del dejavnosti, ki je v podporo raziskavam, je povezanost na eni strani s široko mrežo izvedencev po vsem svetu, na drugi pa z akterji na prizoriščih empiričnih raziskav. Na spletni strani skupine so sprotno predstavljene njene dejavnosti: mdr. je organizirala več konferenc in predstavitev projekta, za širšo komunikacijo je odprla blog, vsi dogodki, poročila in publikacije pa so prosto dosegljivi na spletu.

Raziskovalci sprotne spoznanja predstavljajo in objavljajo v različnih medijih, na spletni strani so dosegljivi tudi posamični članki (*working papers*), raziskana problematika pa je dobila prostor v knjižnih izdajah zbirke »Göttingen Studies on Cultural Property«, v kateri je doslej izšlo šest knjig: 1. Regina Bendix, Kilian Bizer in Stefan Groth (ur.), *Die Konstituierung von Cultural Property: Forschungsperspektiven* (2010); 2. Hauser-Schäublin, Brigitta (ur.), *World Heritage Angkor and Beyond Circumstances and Implications of UNESCO Listings in Cambodia* (2011); 3. Maria Julia Ochoa Jiménez, *Der Schutz materieller Kulturgüter in Lateinamerika. Universelles, regionales und nationales Recht* (2011); 4. Stefan Groth, *Negotiating Tradition – The Pragmatics of International Deliberations on Cultural Property* (2012); 5. Kilian Bizer in Matthias Lankau (ur.), *Sui Generis-Gesetze zum Schutz von Folklore: Interdisziplinäre Perspektiven* (v tisku); 6. Regina F. Bendix, Aditya Eggert in Arnika Paselmann (ur.), *Heritage Regimes and the State* (2012).

Zadnja knjiga o dediščinskih režimih in državi je rezultat dveh mednarodnih konferenc, na katerih so udeleženci primerjalno obravnavali mednarodne dediščinske režime oz. načine upravljanja z dediščino in njihovo uveljavljanje na državni ravni. Prva konferenca »Dediščinski režimi in država« je potekala junija 2011 v Göttingenu, druga – »Ustanove, območja in skupnosti. Perspektive o translokalni nesnovni kulturni dediščini« – pa na začetku julija 2011 v Italiji ob tristranskem francosko-nemškem-italijanskem sodelovanju.

Glavna vprašanja, s katerimi se spoprijema 25 avtoric in avtorjev (na konferencah jih je bilo več, a niso vsi vključeni v publikacijo), so bila: Kaj se zgodi, ko države ratificirajo Unescove konvencije? Kakšno je razmerje Unescovih ciljev z lokalnimi, regionalnimi in državnimi prizadevanji za promocijo kulture? Katere nove ustanove pri tem nastajajo? Gre torej za učinke – prevode in interpretacije – Unescovih konvencij v različnih okoljih. Študije primerov so iz 17 držav Evrope, Afrike, Karibov in Kitajske, z različno zgodovino in politično ureditvijo; vse ponazarjajo, kako se Unescova globalna želja častiti in počastiti kulturno raznovrstnost tudi sama diverzificira. V tem smislu je o globalnem sistemu dediščine mogoče govoriti kot o skupku množice prilagoditev, kako ustvarjati in upravljati z dediščino.

Prispevki so po »Predgovoru« in »Uvodu« urednic in poglavjem »Med poljubnostjo in inženiringom. Koncepti in naključnosti v oblikovanju dediščinskih režimov« (K. Kuutma)

razporejeni v tri večje skupine: Doseg (post)kolonialnega občutja in nadzor, Plasti zaščitnih režimov in državnih politik, Države in njene »reči«. Procesi izbiranja, administrativne strukture in izvedensko znanje. Sledijo trije splošni Komentarji (D. L. Brenneis, R. Coombe, L. Smith) in Primerjalna presoja (Ch. de Cesari).

Urednice na začetku razgrinjajo multidisciplinarno raziskovalno polje dediščine: v njem so nekateri zaposleni z dokumentiranjem lokalnih vplivom na izbor dediščinskih fenomenov za različne reprezentativne sezname, drugi si prizadevajo za varstvo in upravljanje dediščine, za rabe dediščine v turizmu in prostem času, spet tretji ponujajo kritične poglede na ustvarjanje dediščine v preteklosti in danes. Tako študij dediščine spremlja svoj objekt raziskav. Izhajajo desetine multidisciplinarnih in specializiranih mednarodnih revij. V razprave o dediščine se vključujejo poleg Unesca številni posvetovalni odbori (npr. ICOM, ICOMOS), ki so globoko zainteresirani, da so njihove aktivnosti podprte s temeljitimi znanstvenimi raziskavami.

Eno zanimivejših spoznanj te knjige je, da ratifikacija Unescovih konvencij (zlasti Konvencije o svetovni dediščini, 1972, in obeh konvencij o kulturni dediščini 2001, 2003) daje državam moč nad dinamiko kulturne dediščine – dobrine, ki celo brez mednarodne urejevalne pozornosti kaže na kompleksnost lastništva in pravnih odredb. Mednarodne konvencije se ne srečujejo le z raznorodnimi državnimi politikami, temveč tudi s spremljajočim birokratskim upravljanjem, ki lahko ima ali pa nima svojih praks v zvezi dediščino in njenim upravljanjem. Nadalje primerjave med državnimi kulturnimi politikami kažejo, da imajo podobne birokratske oblike lahko zelo različne rabe in učinke, prav tako pa se za iste cilje ali namene lahko uporabljajo različne strategije.

Koncept »režim« je tu rabljen v pomenu mednarodne zakonodaje (tako kakor npr. za področje trgovine, dela, informacijske tehnologije, javnega zdravstva itn.), ki naj bi bila splošno koristna; tako se akterji angažirajo v pogajanjih pri oblikovanju sporazumov, pogodb itn. Ob tem je navadno značilno, da nastajajo nove ustanove, kakršne so npr. meddržavne komisije. Njihova naloga je, da promovirajo Unescove konvencije, imajo pregled nad njihovim uveljavljanjem in sledijo morebitnim težavam.

Unesco ni mednarodna oblast, niti ne mednarodni zakonodajalec. Ob njem nastaja širša upravljavska mreža, v kateri se oblikujejo odločitve in odredbe. Vendar to ne pomaga uravnotežiti razlik v zgodovini in gospodarstvu različnih držav in potrditi ideologije Združenih narodov, ki želi biti globalna, tj. vključujoča za vse države, območna združenja in interesne skupine. To nazorno in kritično kažejo tu zbrani empirični primeri. Ko so mednarodne konvencije ratificirane na državni ravni, se morajo države spoprijeti z njihovim uveljavljanjem, ki vključuje interpretacijo ali prevod v lokalni sistem. Prav to stičišče mednarodnega in državnega upravljanja je glavni interes te knjige: kakšna je dinamika glede na dediščino kot prizorišče priposestevovanja kulture, tj., kako se ustvarjanje dediščine seka z odkrivanjem in uporabo moči kulture kot vira in s tem povezanimi lastninskimi pravicami in odgovornostmi.

Ob tem se je smiselno vprašati, ali je v primeru konvencij o kulturnih dobrinah in kulturnih praksah kaj drugače kakor pri konvencijah o okolju, varnosti, trgovini, prometu itn. Vse sprejete konvencije sprožijo administrativne postopke in ukrepe, ki zahtevajo nove urade in uradnike, odgovorne za uveljavitev novih norm v kompleksnih družbenih sistemih

Namen Unescovih konvencij o dediščini je bil postaviti niz pravil za imenovanje in izbor kulturnih dobrin in praks za svetovne sezname, s splošnim ciljem, da opogumi varovanje in

zaščito skupnega kulturnega bogastva človeštva. Vsako konvencijo spremljajo izvedbena navodila in vsaka zahteva neko administrativno telo, ki svetuje prijaviteljem, spelje imenovanje in ugotavlja težave in vprašanja za meddržavne komisije, ki odločajo o primernosti imenovanj. Po ratifikaciji konvencije države pristopnice potrebujejo administrativne strukture in upravljavski okvir na državni ravni, ki skrbi za dosjeje prijav dediščine in, če so uspešne, nadaljnje načrte.

Ob obeh konferencah so ugotovili dvoje: prvič, velik del Unescovih načrtov »se zgubi v prevodu« ali se spremeni, čim konvencije vstopijo v upravljanje držav, in drugič, izvajanje mednarodnega dediščinskega režima se dogaja skupaj z drugimi dediščinskimi režimi, pri čemer imajo akterji na državni, regionalni in krajevni ravni različno moč nad izbranimi vidiki kulture, ki so bili pred Unescovimi pobudami redko deležni pozornosti ali nadzora države.

Da bi imeli prispevki pri obravnavi omenjenih dveh podmen čim večjo primerjalno vrednost, so bila pripravljena vprašanja, ki so uporabna tudi za kake podobne ali prihodnje raziskave.

Prvi niz vprašanj se nanaša na prijave za uvrstitev na sezname dediščine, na izbirne (ali morebiti izključitvene) postopke, skupine akterjev in ustanove, udeležene v tem procesu, in razvoj sestavin upravljanja z dediščino (npr.: Kako se izbere predmet/prakso za kandidaturo? Kako lokalne zamisli o kulturni dediščini vplivajo na izbor? Kakšno je razmerje teh zamisli z duhom Unescove predloge? Kako in komu je zaupan izbor? Kakšna so pravila in politika v tem procesu? Kateri akterji in skupine so udeleženi v procesu imenovanja? Ali obstajajo (tekmiški) interesi v primerjavi z Unescocom? Kdo spodbudi imenovanje? Ali gre pri tem za pogajanja? Se pri tem uresničuje pobude od spodaj? So vključeni ne-državni akterji? Ali in kateri so mehanizmi izključevanja? Kakšna so razmerja med lokalno/državno in mednarodno ravni? So opazne razlike med mednarodnimi organizacijami in državami pristopnicami? Katere pravne in družbeno povezovalne ustanove so bile ustanovljene za oblikovanje procesa imenovanja? So pri tem upošteevane lokalne prakse? Kdo prevzema stroške imenovanja? Kdo pri tem morda pomaga? Ali so v zvezi s snovno in nesnovno dediščino nastali kaki posebni poklici oz. delovna mesta? Kakšno je razpoložljivo znanje o samem imenovanju in Unescovem pomenu dediščine, kakšno je znanje o obveznostih v zvezi s tem? Kakšna je vloga ekspertov in njihovega znanja v postopkih imenovanja?)

Drugi niz obravnava uresničevanje uspešnih imenovanj, njihove akterje in ustanove, zlasti pa pravice uporabnikov in ugotavljanje vpliva na kulturne elemente, ki so bili uvrščeni na sezname (npr.: Katere ustanove, akterji so odgovorni za izvedbe? Ali obstajajo državna merila za določitev te odgovornosti? Kdo je lastnik oznak »nesnovna kulturna dediščina«, »spomenik, kulturna pokrajina ali spomin svetovne dediščine«? Kdo določa pravice uporabe in kako se to uresničuje? Katere skupine in posamezniki so vpleteni v vrednotenje in razvoj objekta/prakse kulturne dediščine in s kakšnimi interesi? Je pri tem opazno tekmovanje ali sodelovanje? Kdo lahko uporablja nesnovno kulturno dediščino in s kakšnimi nameni? Kakšni programi se ob tem razvijajo in kakšen ideološki pogled na kulturo razkrivajo? Kako je poprejšnje vrednotenje kulturne preteklosti in tradicije navzoče v novih ustanovah? Kakšen je vpliv uvrstitve na sezname na nadaljnji razvoj objektov/praks – v smislu opredelitve in blagovljenja?)

Vsa ta vprašanja seveda presegajo možnosti dokumentiranja in raziskave, kakor ju lahko izvede en sam etnograf. Vendar prispevki v knjigi kažejo, da sta bili začetni podmeni potrjeni: veliko je namreč pričevanj o tekmištvu dediščinskih režimov, pri čemer si za nadzor ne prizadevajo samo človeški akterji, temveč tudi režimi, kakor se uresničujejo prek birokratskih ustanov in procesov ter usmerjajo akterje in njihove kulturne prakse v nepredvidljivo dinamiko.

Posamični vidiki upravljanja z dediščino so povzeti v treh sklepnih komentarjih in splošnem povzetku. Primerjalna spoznanja, ki naj bi bila tudi vnaprej deležna kritičnih premislekov in pomembna za oblikovanje primerne politike dediščine, opozarjajo, kako in zakaj se mednarodni dediščinski režim, ki sam po sebi postaja posebna kulturna praksa, spreminja v mnogotere, neenake dediščinske režime: razlogi so v različni birokraciji (to npr. različno ponazarjajo italijanski, kitajski, švicarski »model«), politični zgodovini (npr. Kuba, Barbados, Portugalska), prejšnjih vrednotenjih (npr. Evropa vs. Daljni Vzhod, Nemčija), dediščinskih strategijah (nacionalno konstitutivne, turistične in širše gospodarske, emancipacijske, prestižne, samoidentifikacijske itn.) od lokalne do mednarodne ravni (pri Uzbekih, na Barbadosu, Kubi, v Kambodži, na Portugalskem, tudi v povezavi z afriškimi državami) in razmerjih moči med interpreti. Ta spoznanja kar kličejo po nadaljevanju kritičnih obravnav, ki pa naj ne hromijo moči in pobud, povezanih z dediščinskimi praksami, temveč naj bodo v podporo vključitvi kritičnih spoznanj v odločanje o odločitve o njih.

Ingrid Slavec Gradišnik

Mednarodna konferenca *Narodni heroji in zvezde* / International Conference *Heroes and Celebrities of the Nation*

(Ljubljana, 24.–25. maj 2012)

V prostorih Univerze v Ljubljani (Hribarjeva dvorana) je spomladi potekala mednarodna interdisciplinarna konferenca z naslovom *Narodni heroji in zvezde. Slavni možje in žene v Sloveniji in Srednji Evropi* / *Heroes and Celebrities: Prominent Women and Men in Slovenia and Central Europe*, ki sta jo organizirala Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Inštitut za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Posvečena je bila obravnavi izjemnih posameznikov in posameznic, ki so pomembno prispevali k oblikovanju nacionalne identitete. Namen je bil opozoriti na »generativni potencial posameznikov in posameznic pri oblikovanju skupnosti, pri čemer etnološka spoznanja nadgrajuje z ugotovitvami drugih ved, npr. antropologije, zgodovinpisja, literarnih ved, slovenistike, germanistike, sociologije kulture, religiologije, psihologije itd.«

Prvi dan so predavanja potekala v slovenščini: v prvem delu je Mira Miladinović Zalaznik predstavila grofa Auersperga, politično piščočega predmarčnega pesnika Anastazija Grüna, ki se je potegoval za pravice Slovencev, ter tematizirala njegov odnos do slovenskih sodobnikov (Prešeren, Kordeš, Dežman, Cimperman). Ana Beno je predstavila Andreja Čehovina, avstro-ogrskega vojaškega junaka, ter prizadevanja lokalne skupnosti po ohranitvi spomina nanj. Igor Grdina naj bi predstavil Ivana Hribarja in njegov potencial narodnega junaka, vendar je to predavanje odpadlo. Drugi del je začel Jurij Fikfak s splošnejšo obravnavo kanonizacije in marginalizacije junakov, zvezdnikov in svetnikov, pri čemer je osvetlil dileme o tem, kako posameznik ali posameznica postane in ostane junak, zvezdnik ali svetnik. Jože Hudales je predstavil junake in junakinje socialističnega dela na konkretnem primeru: pri rudarjih in udarniškem delu. Sledile so obravnave, vezane na folklorne in literarne like. Sara Špelec je pozornost namenila Kekcu

– njegovemu junaštvu in zvezdništvu, Agnieszka Będkowska-Kopczyk in Michał Kopczyk sta govorila o stereotipih o ženskah, kakor se kažejo pri junakinjah slovenske slovstvene folklore, obravnavala sta Lepo Vido, Mlado Bredo, Mlado Zoro, Desetnico idr.; Alojzija Zupan Sosič je predstavila junake in junakinje slovenskih sodobnih romanov (na primerih del Vitomila Zupana, Marjana Tomšiča in Berte Bojetu); Janez Vrečko pa se je posvetil Črtomirju iz Prešernovega Krsta pri Savici in njegovo junaštvu predstavil z drugačnega zornega kota, kot junaka, ki je odkril nove prostore svobode tako zase kakor za svoj narod.

Drugi dan so predavanja potekala v angleščini. V dopoldanskem delu so bile v ospredju politične teme in junaki: Božidar Jezernik je obravnaval junake v procesu ustvarjanja nove države, Karel Altman je predstavil Petra Fasterja – češkega domoljuba, ki je med drugim ustanovil center za pisatelje umetnike Národní kavárna, študente in druge liberalne patriote. István Povedák je postavil v ospredje razmerje med junakom in antijunakom prek kulta dveh politikov in spreminjajoče se motivacije teh kultov. Lada Stevanović se je osredinila na Josipa Broza Tita, na njegov spektakularni pogreb in na usodo njegovega mavzoleja, Aleksandra Pavičević pa je primerjala skupne značilnosti in razločke med pogrebi Zorana Đinđića, Slobodana Miloševića in patriarha Pavla. Nena Močnik je problematizirala vprašanje junaka kot žrtve in žrtve kot junaka na primeru generala Mladića in posiljenih žensk v vojni; postavilo se je vprašanje, ali sploh lahko skupina (žensk) obvelja za junaka. V drugem delu drugega dne so se teme preusmerile na popularno kulturo: Neva Šlibar je razpravljala o divji cesarici Lisi/Sissi v medijski popularni kulturi; Dan Podjed je predstavil, kako lahko določene osebe, čeprav niso naredile ničesar zgodovinsko pomembnega, vplivajo na širše družbeno okolje (zgledi iz rumenega tiska); Rajko Muršič je primerjal zvezdništvo ter popularno glasbo in znanost, pri čemer je obravnaval blog slovenskega raperja N'toka, ter se spraševal o položaju znanstvenika/raziskovalca v slovenskem prostoru. Denis Striković je razkril svetovno odkritje epskega pesnika, folklornega pevca Avda Međedovića in reševanje njegovega dela. Ilija Stojanović je predstavil kraljeviča Marka kot junaka. Klaus Ottomeyer je poudaril arhetipske značilnosti junaka in postavil zanj tri kategorije: vojščaka, premetenca in prebrisanega služabnika, pri čemer so v ospredju vloge dobavitelja, zaščitnika in/ali ljubimca. Pri arhetipu junaka je opaziti erozijo njegovih vlog, zato je posebej poudaril vprašanje sodobnega heroja. Predavanja Dagnosława Demskega o junaku iz leta 1883 na Poljskem je bilo odpovedano.

Med konferenco se je vedno znova postavljalo terminološko vprašanje – torej raba izrazov heroj in junak: ali gre izraza enačiti ali je med njima že zaznati razlike. Zdi se, da je izraz heroj bolj vezan na mitološke sfere, izraz junak pa na zemeljske razsežnosti. Vprašanje je tudi, ali lahko vzporejamo (medijske) zvezdnike z junaštvom/herojstvom, in če že, kje se ti dve kategoriji srečata. Danes kategorija herojstva bolj ali manj blede oz. je vedno vezana na daljno preteklost, zato lahko prevzemajo medijske osebnosti status posebnega, vzvišenega, celo junaškega. Konferenca je odprla niz vprašanj o herojstvu, junaštvu in zvezdništvu, zato je na to temo pričakovati še precej odziva.

Ob konferenci je izšla lična knjižica povzetkov, tematika pa je predvidena tudi za poseben raziskovalni projekt.

Saša Babič

ETNOFOLK. Projekt za varstvo in ohranjanje etnološke kulturne dediščine v Srednji Evropi. Prispevek evropskih projektov k ohranjanju dediščine v Triglavskem narodnem parku

Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU je od leta 2011, skupaj z etnološkimi inštituti češke, madžarske in slovaške akademije znanosti, slovaško Univerzo Mateja Bela in češkim podjetjem AiP Beroun, vključen v mednarodni projekt ETNOFOLK,⁴ ki ga financira Evropski sklad za regionalni razvoj (ESRR) in se izvaja v programu transnacionalnega sodelovanja Srednja Evropa (Central Europe 2007–2013). Namen projekta je varstvo in ohranjanje etnološke kulturne dediščine v Srednji Evropi, glavni cilj pa ustvariti skupno podatkovno bazo (spletni portal), namenjeno predstavitvi in raziskovanju ljudske kulture in izročila dežel Srednje Evrope. S tem naj bi projekt pripomogel k razvoju kulturnih, turističnih in ekonomskih dejavnosti manj razvitih regij (pogosto bogatih s kulturno dediščino), spodbujal čezmejno komunikacijo ter pospeševal prepoznavnost držav Srednje Evrope v svetu.

Del projekta so tudi diseminacijske aktivnosti, prek katerih so zainteresiranim za kulturno dediščino predstavljeni njeni elementi, njeno ohranjanje in preučevanje. Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU je 15. in 16. februarja 2012 v prostorih Javnega zavoda Triglavski narodni park⁵ za obiskovalce pripravil predstavitve projekta ETNOFOLK, koncepta kulturne dediščine in njenih posamičnih sestavin, kot so prehrana, pašništvo ter šege in navade.

Naško Križnar je predstavil poglede na obravnavo kulturne dediščine. Razložil je koncept kulturne dediščine in pomen Unescove *Konvencije o varstvu nesnovne kulturne dediščine*. Ohranjanje znanj, veččin, verovanj, umetniških predstavitev, ritualnih praks in vedenj o svetu in vesolju je temelj za ohranjanje kulturne dediščine na lokalni in globalni ravni. Ohranjanje pa je povezano s poznavanjem vseh aspektov dediščine, zato se je še posebej posvetil raziskavam kulturne dediščine; orisal je raziskovalne postopke ter predlagal orodja in metode, ki jih uporabljamo pri posamičnih fazah raziskave. Prikazal je tudi uporabo nastajajočega portala Etnofolk (<http://isn3.zrc-sazu.si/etnofolk/index.php>) ter ponazoril njegovo uporabnost v izobraževanju, turizmu in kulturi.

Maja Godina Golija je predstavila dediščino prehrane na območju Triglavskega narodnega parka. Razložila je pojma prehrana in hrana ter predstavila dejavnike, ki vplivajo na prehrano, kot so zgodovinsko in geografsko okolje, družbeni položaj, življenjski ritem, verska pripadnost, pripadnost spolu in starostni skupini, psihološki dejavniki, povezani z vprašanjem okusa, ipd. Spregovorila je tudi o virih za preučevanje prehrane in se podrobneje posvetila tradicionalni prehrani na območju Triglavskega narodnega parka. Tod so bile v preteklosti značilne jedi iz lokalno pridelanih živil: jedi iz mleka in mlečni izdelki, jedi iz divjačine in drobnice, sladkovodne ribe, ajdovi in koruzni žganci, močniki, krapci, kislo zelje, krompir, svinjina in izdelki

⁴ Naziv projekta: ETNOFOLK – *Preservation and Enhancement of Folk Culture Heritage in Central Europe / ETNOFOLK - Ohranjanje in pospeševanje ljudske kulturne dediščine v Srednji Evropi* (2011–2014).

⁵ Triglavski narodni park je posebej obravnavan v temeljnem raziskovalnem projektu *Triglavski narodni park. Dediščine, akterji - strategije, vprašanja in rešitve* (2011–2014), ki ga pod šifro J6-4301 financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, izvajata ga Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

iz svinjskega mesa, npr. zaseka, krvavice, pečenice in suho meso. Poudarila je, da skromna kmečka hrana današnjim gostom ne ponuja posebnih kulinaričnih doživetij, vendar pa lahko s prilagajanjem značilnih živil in jedi z območja Triglavskega narodnega parka zadovoljimo tudi zahtevne goste. Prav spletni portal Etnofolk je koristen vir informacij o tradicionalnih jedeh in zamisli za njihovo uporabo ali ustvarjalno pridelavo.

Špela Ledinek Lozej je predstavila kulturno dediščino planin, stopenjske paše in predelave mleka v planinah, ki je obsežno predstavljena tudi na spletnem portalu Etnofolk. Delujoče planine so namreč izvir različnih prvin snovne in nesnovne kulturne dediščine tako v Triglavskem narodnem parku kot v širšem alpskem prostoru. Poleg nepremične stavbne in naselbinske dediščine ter premične dediščine, kot so sirarsko orodje, oprema pastirskih bivališč in gospodarskih poslopij, je poudarila predvsem vlogo planinske paše pri ohranjanju kulturne krajine. Planine so del kompleksnega živinorejskega cikla kolobarjenja paše in hlevske živinoreje, ki je v planinah združen s sirarskim znanjem, poznavanjem vremena, rastlin in zdravljenja živine. V preteklosti so bile z odhodom v planino in s prihodom iz planine povezane tudi številne šege, izmed katerih so se v današnjem času nekatere preoblikovale v turistične prireditve (npr. Kravji bal v Bohinju). Na primeru paše in predelave mleka v Triglavskem narodnem parku je spregovorila tudi o ozaveščanju, varovanju in ohranjanju prvin tradicionalne kulture in skušala odgovoriti na vprašanje, na kakšen način tradicionalno znanje, povezano s planinsko pašo, primerno in prepričljivo prenašati prihodnjim rodovom.

Saša Poljak Istenič je s primeri iz Triglavskega narodnega parka predstavila slovensko praznično leto s spremljajočimi šegami in navadami. Ker pa so ti pojavi med najpriljubljenejšimi temami raziskovanja, hkrati pa so rezultati tovrstnih raziskav pogosto najbolj stereotipni, se je omejila predvsem na dileme in vprašanja, s katerimi se raziskovalci ali ljudje, ki želijo šege ohraniti prihodnjim rodovom, najpogosteje srečujejo: kakšna je vloga tradicije v današnjih praznovanjih; kako lahko razumemo in obravnavamo pojave folklorizma (tj. tiste, ki niso avtohtoni ali so spremenili funkcijo); in kakšna je razlika med praznovanji v mestnih in vaških okoljih.

Na delavnicah so sodelovali tudi zastopniki različnih zavodov, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino. Predstavili so praktične izkušnje z oživljanjem starega znanja ter postopke za registracijo dejavnosti v povezavi z dediščino, turizmom in izobraževanjem.

Vsake delavnice se je udeležilo po 40 do 50 ljudi, ki jih zanima dediščina na splošno, želijo tradicionalna znanja posredovati drugim ali so želeli izvedeti kaj novega. Med udeleženci so bili poleg domačinov predvsem pedagoški in turistični delavci, ki so po predstavitvah največ spraševali o oživljanju šeg, pripravi določenih jedi in raziskovanju sestavin kulturne dediščine ter delili svoje izkušnje o njihovem ohranjanju.

Saša Poljak Istenič